

ՖՐՕՄՕՆ ԿՐՏՍԵՐ

ՅԻ

ՌԻՍԼԷՐ ԱԻԱԳ

IV

Սավիթիում:

Մեծ դժբախտութիւն էր այն բանը, որ այդ երկու ընտանիքները մի ամիս միասին մնացին Սավիթիում:

Երկու տարի անցնելուց յետոյ ժօրժն ու Սիդօնին նորից հանդիպեցին միմեանց այդ հինաւուրց, հետեալաւ միշտ մեկնոյնը մնացող կալուածքում, ուր խճաքարերը, լճակները և ծառերը, անշարժ ու յարատե, կարծէք ծաղր լինէին այն ամենի վերաբերմամբ, ինչ անցողական է ու փոփոխական: Շատ աւելի հաստատուն ու ազնիւ բնաւորութիւններ էին պէտք, որպէս զի չարաբաստիկ չը լինէր այդ հանդիպումը:

Ինչ վերաբերում է Կլէրին, երբէք նա այդքան երջանիկ չէր զգացել իրան, երբէք Սավիթին այդքան գեղեցիկ չէր թււացել նրան: Ինչ հրճուանք էր զբօսեցնել երեխային այն սիզամարգերում, ուր ինքն էլ քայլել էր փոքրիկ ժամանակը, իբր ջահել մայր նստել ծառերի ստուերում այն նոյն նստարանների վրայ, ուր երբեմն նստած զիտում էր իր երեխայական խաղերը իր մայրը, կամ ժօրժի հետ թեանցուկ գնալ տեսնելու այն բոլոր ամենամանր խորշերը, ուր իրանք մի ժամանակ խաղ էին արել միասին: Նա զգում էր մի տեսակ անդորր բաւարարութիւն, զգում էր այն լիուլի երջանկութիւնը, որ մեղմ բնաւորութիւնները վայելում են լռութեան մէջ, և ամբողջ օրը զբօսնում էր ծառուղիներում տանու լայն հագուստով և գանդաղ քայլուածքով, ոտը երեխայի ոտի հետ փոխելով և շարունակ կանգ առնելով նրա ձիւերի ու պահանջների չնորհիւ:

Շատ քիչ էր պատահում, որ Սիդօնին էլ մասնակցէր այդ

մայրական զբօսանքներին: Նա ասում էր, թէ երեխաների աղմուկը իրան յոգնեցնում է և այդ բանում համերաշխ էր ծեր Գարդինուայի հետ, որ ամեն պատրուակից օգտւում էր իր թոռին անախորժութիւն պատճառելու համար: Իր նպատակին լաւ հասած լինելու համար ծերուկը զբաղւում էր միմիայն Սիդօնիով և աւելի ևս սիրալիր ուշադրութեամբ էր վերաբերւում նրան, քան վերջին անգամ: Բոլոր կառքերը, որ երկու տարուց ի վեր փակած էին պահում դրսի սրահում և ամեն շաբաթ սըրբում էին, որովհետև սարդերը ոտաայն էին հիւսում նրանց մետաքսէ բարձերի վրայ,—նա դրեց Սիդօնիի տրամադրութեան տակ: Օրը երեք անգամ կառքերը լծում էին և վանդակապատ դարպասը շարունակ բաց ու խուփ էր լինում: Ամբողջ տունը իր սալք ու կարգով, իր նիստ ու կացով համակերպուեց այդ աշխարհիկ ընթացքին: Պարտիզպանը սկսեց աւելի լաւ խնամք տանել ծաղիկներին, որովհետև տիկին Ռիսլէրը ամենագեղեցիկներն էր ընտրում ճաշի ժամանակ իր մազերի մէջ խրելու համար և բացի այդ հիւրեր էին գալիս այժմ: Նախընթերքներ ու զբօսանքներ էին կազմակերպում, ուր տանտիրէնութիւնը Ֆրոմօն կրտսերն էր անում, բայց ուր Սիդօնին իր վառվռուն բնաւորութեամբ փայլում էր անմրցակից: Բացի այդ, Կլէրը յաճախ ասպարէզը ամբողջ նրան էր թողնում: Երեխան ունէր քնի ու զբօսանքի ժամեր, որ Կլէրը երբեք չէր նուիրում իր անձնական զուարճութիւններին: Այդ միջոցներին նա անհրաժեշտաբար գնում էր երեխայի մօտ և նոյն իսկ երեկոները նա շատ անգամ չէր կարողանում Սիդօնիի հետ դնալ Պարիզից վերադարձող ժօրժին ու Ռիսլէրին ընդառաջ:

—Կը ներես ինձ, ասում էր նա Սիդօնիին, բարձրանալով իր սենեակը:

Տիկին Ռիսլէրի ցնծութեանը չափ չը կար: Գողտրիկ ու անգործ՝ նա սլանում էր ընդառաջ, առանց նշմարելու կառքի արագ ընթացքը և առանց մտածելու որ և է բանի մասին:

Նրան թմրութիւնից հանում էր միայն զով քամին, փչելով նրա երեսին քօղքի տակից: Անորոշ կերպով, կիսախուփ աչքերով նա նշմարում էր այն ժամանակ մի պանդոկ ճանապարհի պտուտանքում կամ թէ անուահետքերի կողքի խոտի վրայով ոտով դնացող վատ հագնուած երեխաներ: Այդ յիշեցնում էր նրան այն զբօսանքները, որ ինքը մի ժամանակ Ռիսլէրի և իր ծնողների հետ կատարում էր կիրակի օրերը, և այդ յիշելիս նա մի թեթեւ դող էր զգում, որ ստիպում էր նրան չիտկուել իր փափուկ ու նոր հագուստի մէջ և աւելի հաստատ նստել օրօ-

բուող կառքի մէջ, ուր նրա միւսքը նորից թմրում էր՝ երջանիկ ու ապահով:

Կայարանում ուրիշ կառքեր էլ էին լինում: Շատ էին ու շաղրութիւն դարձնում նրա վրայ: Երկու երեք անգամ նա լսել էր, թէ ինչպէս փափսում էին նրա կողքին՝ «Տիկին Յրոմօն կրտսերն է...», և յիրաւի մարդ շատ հեշտութեամբ կարող էր սխալուել, տեսնելով նրանց կայարանից վերադառնալիս, երբ Սիդօնին ու Ժօրժը կողք կողքի բազմած կառքի խորքումը խօսում ու ծիծաղում էին իրար հետ, իսկ Ռիսէլըը նրանց դիմացը նստարանի վրայ ժպտում էր մեղմօրէն, լայն ձեռքերը տափակ դրած ծնկների վրայ և մի քիչ քաշուելով այն բանից, որ ինքը այդպիսի գեղեցիկ կառք է նստել: Այն բանը, որ իրան տիկին Յրոմօնի տեղն են դնում, սաստիկ հպարտացնում էր Սիդօնին, և նա օրէցօր աւելի ու աւելի էր ընտելանում այդ մտքին: Տուն գալուց յետոյ Յրոմօններն ու Ռիսէլները զատուում էին մինչև ճաշի ժամանակը, բայց Ժօրժ Յրոմօնը շատ երթտասարդ էր, որպէս զի կարողանար համակուել իր ընտանեկան երջանկութեամբ, և նայելով իր կնոջը, որ հանգիստ նստած էր լինում քնած երեխայի կողքին, նա շարունակ մտածում էր փայլուն Սիդօնի մասին, որի ձայնը ցնծալից գեղեղանքներով թնդում էր պարտէզի նշդարինների տակ:

Մինչդեռ իր գեղեկը կերպարանափոխում էր մի ջահէլ կնոջ քմահաճոյքով, ծեր Գարդինուան շարունակում էր ապրել տաղտկացող, անգործ ու զոռամեալ հարուստի սահմանափակ կեանքով: Ամենալաւ բանը, որ նա գտել էր իր ձանձրոյթը փարատելու համար, լրտեսութիւնն էր: Ծառաների դուրս ու տուն անելը, այն բաները, ինչ որ խօսում էին իր մասին խոհանոցում, կանաչեղէնով ու պտուղներով լի կոզովը, որ ամեն առաւօտ բերում էին բանջարանոցից մառանը, առիթ էին տալիս անընդհատ հետախուզութիւնների: Նրա համար չը կար աւելի մեծ զուարճութիւն, քան մէկին բռնել յանցանքի մէջ: Այդ զբաղեցնում էր նրան, բարձրացնում էր նրա նշանակութիւնը և հացի ժամանակ նա երկար ու բարակ պատմում էր լուռ հիւրերին կատարուած յանցանքը, այն խորամանկ հնարքները, որ ինքը գործ էր դրել յանցաւորին բռնելու համար, յանցաւորի կերպարանքը, սարսափը, աղաչանքները:

Այդ մշտական հսկողութեան համար ծերուկը մի քարէ նստարան էր ընտրել, որ պնդացրած էր աւագի մէջ մի ահագին պաւլօնիայի յետևում: Ամբողջ օրերով նա նստում էր այնտեղ առանց կարդալու, առանց նոյն իսկ մտածելու, աչքերը սրած նայելով, թէ ով է դուրս ու տուն անում: Գիշերուայ հա-

մար նա ուրիշ բան էր հնարել: Ծաղկազարդ սանդուխտների գլխին գտնուող գաւթի յատակում նա մի ծակ էր շինել տուել ուղիղ իր սենեակի տակին, որ գտնուում էր մի յարկ վերև: Այդ տեղով մի կատարելագործուած լսողական խողովակ հասցնում էր նրա ականջին ներքի յարկի բոլոր շշուկները և նոյն իսկ երեկոյեան պատշգամբում մաքուր օդ ծծող սպասաւորների խօսակցութիւնները:

Դժբախտաբար, գործիքը, շատ նուրբ լինելով, չափազանցեցնում էր, երկարացնում ու իրար խառնում բոլոր հնչիւնները, և երբ պ. Գարդինուան ականջը դնում էր խողովակին, կարողանում էր լսել միմիայն պատի ժամացոյցի մշտական ու կանոնաւոր տրեւոյնը, ներքեւում վանդակի մէջ թառած թութակի ճիչը, կամ մի կորցրած հատիկ փնտռող հաւի կշկշոցը: Իսկ մարդկային ձայները հասնում էին նրա ականջին միայն իբր մի անորոշ բուրոց կամ ամբոխի մոունչ, որի մէջ անկարելի էր որոշել որ և է խօսք: Այդ էր եղել նրա ամբողջ օգուտը այդ հրաշալի գործիքից, որ նա թագցնում էր իր անկողնի առագաստի ծալքի մէջ:

Մի գիշեր ծերուկը նոր էր աչքերը փակել, որ յանկարծ վեր թռաւ տեղիցը ինչ որ դռան ճռոցից: Այդպէս ուշ՝ այդ բաւական արտասովոր բան էր: Ամբողջ տունը քնած էր: Հսուում էր միայն, թէ ինչպէս պահապան չները քայլում էին աւագի վրայ կամ կանգ էին առնում մի ծառի տակ, որի կատարին բուռ բուռց էր հնչում: Շատ լաւ առիթ էր լսողական գործիքից օգտուելու համար: Խողովակը մօտեցնելով ականջին, պ. Գարդինուան համոզուեց, որ չէր սխալուել: Աղմուկը շարունակուում էր: Մի դուռ բաց արեցին, յետոյ մի ուրիշը: Պատշգամբի նիզը յետ քաշեցին՝ ճիգ գործ դնելով: Բայց ոչ Պիրամը, ոչ Թիսբէն, ոչ նոյն իսկ ահռելի նիւֆաունդլէնդեան շունը, Կիսսը, իրար չեկան: Ծերուկը կամաց տեղիցը վեր կացաւ տեսնելու համար, թէ ովքեր են այդ տարօրինակ գողերը, որոնք ներս մտնելու փոխարէն դուրս էին գալիս, և ահա թէ ինչ նկատեց նա իր պատուհանի վանդակափեղկի արանքից:

Բարակ ու բարձրահասակ մի պարոն, Ժօրժի շէնք ու չնորհրով, թեւեցնուկ գնում էր ժանեակէ գլխանոցով մի կնոջ հետ: Նրանք առաջ դադար առան պ. Գարդինուայի լրտեսական նստարանի վրայ, ծաղկափթիթ պաւլօնիայի տակին:

Հրաշալի, ձիւնափայլ գիշեր էր: Ծառերի կատարները շօշափելով՝ լուսինը շողողուն փաթիլներ էր կազմում խիտ տերևների մէջ: Լուսնի ճառագայթների տակ սպիտակին տուող դարատափերը, ուր գանգրամորթ նիւֆաունդլէնդեան չները գնում

գալիս էին՝ դարանելով գիշերային թիթեռներ, և լայնածաւալ ընկնելի խոր ու միապաղաղ ջրերը՝ շողում էին անձայն ու անդորր ցոլքով, կարծես արտափայլելով մի մեծ արծաթէ հայելիի մէջ։ Սիգամարգերի փերին տեղ-տեղ փայլելում էին լուսատըտ-նիկներ։

Ձրօսնող զոյգը մի փոքր ժամանակ լուռ նստած մնաց պաւլօնիայի ստուերի տակ, խորասուզուած այն թանձր խաւարի մէջ, որ լուանկայ գիշերները տիրում է շուաք տեղերում։ Յետոյ, յանկարծ նրանք երևացին լուսնի շողքերի մէջ և, հեշտա-սիրաբար իրար փարուած, դանդաղ անցկացան գաւիթը ու անհետացան նշգարիների ծառուղիում։

— Ես հաւատացած էի, ինքն իրան ասաց ծեր Գարգինու-ան, ճանաչելով նրանց։

Ասեւը, ինչ հարկ կար նրանց ճանաչելու։ Միթէ չների հանգստութիւնը և քուն մտած տան տեւքը բաւական չէին, որպէս զի նա ամենահաստատ կերպով իմանար, թէ ինչ անա-մօթ, անպատիժ և դաղտագողի յանցանք էր կատարւում գիշեր-ները իր գղակի ծառուղիներում։ Բայց և այնպէս ծեր գեղջու-կը հիացած էր իր արած գիւտից։ Առանց ճրագը կպցնելու նա, ինքն իրան ժպտալով, վերադարձաւ իր անկողինը և որսորդա-կան զէնքերով լի փոքրիկ առանձնասենեակում, — որտեղից նա դարանամուտ գիտում էր, սկզբում գողի տեղ ընդունելով նը-րանց, — լուսնի շողքը այլ ևս ոչինչ չէր լուսաւորում բացի պատից կախկախուած հրացանների շարքից և ամեն չափի փամ-փուշների արկղիկներից։

Ժօրժն ու Սիդօնին վերսկսել էին իրանց սիրային յարա-բերութիւնները նոյն ծառուղիի ծայրում։ Մի ամբողջ տարի, որ անցել էր տատանումների, անվճռական մաքառման և զիմադրու-թիւնների մէջ, կարծես ոչ այլ ինչ էր, եթէ ոչ մի նախապատ-րաստութիւն վերահանդիպման համար։ Եւ ի հարկէ, աւելորդ է ասել, որ յանցանքը մի անգամ կատարելուց յետոյ, նրանք մի-միայն զարմանք էին զգում, թէ ինչու էին այսքան ուշ սկսել... Մանաւանդ ժօրժ Ֆրօմօնը, որ համակուել էր մի մոլեգին կըր-քով։ Նա խաբում էր իր կնոջը, իր լաւագոյն մտերմին, նա խա-բում էր Ռիսէրին, իր սուստրակցին, իր կեանքի բոլոր բոպէ-ների հաւատարիմ ընկերոջը։

Այդ մի լիառատ, մի յարատե կրկնուող խղճահարութիւն էր, որից նրա սէրը ընդհակառակը աւելի սաստկանում էր չնորհիւ կատարած յանցանքի անհունութեան։ Սիդօնին նրա մտածութեան մշտական առարկան դարձաւ և նա սկսեց նկատել, որ ինքը մինչև այդ ժամանակ ամենևին չէր ապրել։ Ինչ վերաբերում է

Սիդոնիին, նրա սէրը բաղկացած էր անափառութիւնից և ռիսկալութիւնից: Նրան ամենից շատ հաճոյք պատճառողը Կլէրի ստորացումն էր: Ա՛խ, եթէ կարողանար նրան ասել՝ «Բո ամուսինը ինձ սիրում է... նա դաւաճանում է քեզ ինձ հետ...», այն ժամանակ սրտի բերկրութիւնը աւելի ևս մեծ կը լինէր: Իսկ Ռիսլէրը, Սիդոնիի կարծիքով, բոլորովին արժանի էր դաւաճանուած լինելու: Արհեստանոցի աշակերտուհու ոճով, որով Սիդոնին մտածում էր դեռ, եթէ չէր էլ խօսում, Ռիսլէրը ոչ այլ ինչ էր, եթէ ոչ մի «ծերուկ», որին նա կին էր դարձել հարստանալու նպատակով: Իսկ «ծերուկները» հէնց նրա համար են ստեղծուած, որ ամուսինները խաբեն նրանց:

Ցերեկը Սալինին պատկանում էր Կլէրին և երեխային, որ մեծանում էր, վազվզում էր աւազի վրայ, ծիծաղում էր, նայելով թռչուններին և ամպերին: Մայր ու զաւակ իրանց տրամադրութեան տակ ունէին ցերեկուայ լոյսը, արևով լի ծառուղիները: Բայց պարզ գիշերները պատկանում էին չնութեան, այդ հաստատ հիմնաւորուած յանցանքին, որ ցած ձայնով խօսում էր և անաղմուկ քայլում փակ վանդակափեղկերի տակ և որի առաջ նիրհող տունը կուրանում ու համրանում էր և նորից ընկղմւում իր քարային անզգայութեան մէջ, կարծես թէ ամօթ էր զգում այդ բոլորը տեսնելուց ու լսելուց:

V

Սիգիզմունդ Պլանուսը դողում է դրամաբկղի համար:

— Կանք, իմ բարեկամ Շօրչ... Ի՞նչ համար կաք: Ինչի՞ն է պէտք:

— Հաւատացնում եմ ձեզ, սիրելի Ռիսլէր, որ այդ անհրաժեշտ է ձեզ: Օրէցօր մեր յարաբերութիւնները, մեր գործերը ընդարձակւում են. մի կառքը մեզ բաւական չէ այլ ևս: Վերջապէս, վայելուչ չէ, որ ընկերակիցներիցս մէկին միշտ կառքով տեսնեն, իսկ միւսին ոտով: Հաւատացէ՛ք ինձ, անհրաժեշտ ծախս է այդ, որ, աւելորդ է ասել, կը մտնի առեւտրական տան ընդհանուր ծախսերի մէջ: Դէ, դէ, գիշեցէք անհրաժեշտութեանը:

Կատարեալ գիշումն էր այդ:

Ռիսլէրին թւում էր, թէ ինքը գողութիւն է անում փող ծախսելով այնպիսի անասելի շռայլութեան համար, ինչպէս էր

սեփական կառք ունենալը. սակայն վերջ ի վերջոյ նա տեղի տուեց ժորժի պնդումներին, մտածելով ինքն իր մէջ.

—Այ թէ կ'ուրախանայ Սիդօնին:

Ինչ կարող էր կարծել խեղճ մարդը, թէ արդէն մի ամիս առաջ Սիդօնին ինքն էր ընտրել Բիշոփի մօտ այն կառքը, որ ժորժ Ֆրեմօնը ուզում էր ընծայել նրան և որ իբր թէ ընդհանուր ծախսերի մէջ էին գցելու, որպէս զի չը խրանեցնէին Ռիպլերին:

Կարծես իր ամբողջ կեանքում այդպէս խաբուած լինելու համար էր ստեղծուած այդ բարեհոգի Ռիպլերը. Բաւական չէին նրա բնածին ազնուութիւնը և նրա յստակ ընաւորութեան հիմքը կազմող դիւրահաւատութիւնը, որով նա վերաբերում էր բոլոր մարդկանց և ամեն բանի, վերջերքն էլ մի ուրիշ պատճառ էր աւելացել, որի չնորհիւ նրան հեշտ էր խաբել. —այդ այն հոգսերն էին, որ պատճառում էին նրան նրա ջանքերը Ռիպլերեան սպագրիչ մեքենան գտնելու համար, որ յեղափոխութիւն էր մտցնելու որմաթղթերի արդիւնագործութեան մէջ և, նրա կարծիքով, իր բաժին վճարն էր լինելու առետրական տան հիմնադրամի մէջ: Երբ նա թողնում էր իր նախածրագիրները և դուրս գալիս առաջին յարկում գտնուող արհեստանոցից, շարունակ մտամիտի կերպարանք էր ունենում, ինչպէս առհասարակ այն մարդիկ, որոնց կեանքը և գրադմունքները զատ-զատ ճանապարհներով են ընթանում: Ուստի կարելի է երեակայել, թէ Խնչ երջանկութիւն էր նրա համար, որ այժմ արհեստանոցից վերադառնալիս տունը հանդարտ էր գտնում, կնոջը՝ լաւ տրամադրութեան մէջ և միշտ զուգուած ու ժպտերես: Առանց ինքն իրան բացատրելու այդ փոփոխութեան պատճառը, նա նկատում էր, որ «փոքրիկը» մի ժամանակից ի վեր էլ առաջուանը չէր իր վերաբերմամբ: Այժմ Սիդօնին թոյլ էր տալիս նրան հետեւել իր հին սովորութիւններին, չիբուխ ծխել հացի վրայ քաղցրեղէն ուտելիս, մի քիչ քնել ձաշերից յետոյ և տեսակցել պ. Շէբի ու Դըլօբէլի հետ գարեջրատանը: Տան սարքն ու կարգն էլ կերպարանափոխութեան էր ենթարկուել, սիրունացել էր: Օրէցօր շոյալութիւնը տեղի էր տալիս կօնֆօրտին: Ծաղկաշատ ծաղկարանների ու ալ կարմիր հիւրասենեակի հեշտ ու թեթեւ կահաւորութիւնից Սիդօնին այժմ անցել էր մօզայի նրբութիւններին և սկսել էր արդէն գրաւուել հինաւորաց կահ-կարասիքով և հագուագիւտ փայտ սեղէնով: Նրա սենեակի պատանները մեղմ կապտագոյն մետաքսից էին և երիզուած էին ինչպէս մի գոհարեղէնի արկղիկ ներսից: Հին դաշնամուրի տեղ զբաժ էր մի հռչակաւոր վարպետի չինած դաշնամուր և ար-

դէն ոչ թէ չարախօս երկու անգամ, այլ ամեն օր էր դալիս նրա երգեցողութեան վարժուհին, տիկին Դօբսօնը, ձեռքին բերելով գլանաձև փաթաթած մի որ և է ոռմանս:

Շատ տարօրինակ տիպ էր այդ ամերիկական ծագում ունեցող կինը, որի՝ լիմօնի միջուկի նման չէկ մազերը չաղ էին անցած խիզախ ճակատի և պողպատագոյն աչքերի վերևում: Ուրովհետև ամուսինը չէր թողնում, որ թատրոն մտնի, նա էլ երգեցողութեան դասեր էր տալիս և երգում էր մի քանի բուրժուական դանդիներում: Միշտ ապրելով դաշնամուրի և երգեցողութեան համար յօրինուած մելօդիաների շինծու միջնորդում, նա իր համար սովորական էր դարձրել մի տեսակ սանտիմենտալ զայրացածութիւն:

Նա ինքը մարմնացած ոռմանս էր: Նրա բերնում «սէր և կիրք» խօսքերը կարծես քսանչորս վանկից բաղկացած լինէին, այնքան արտայայտիչ եղանակով էր նա արտասանում այդ բառերը: Օ՛, արտայայտիչ եղանակ: Հէնց այդ էր, որ տիկին Դօբսօնը ամեն բանից վեր էր դասում և որ ապարդիւն կերպով աշխատում էր հաղորդել իր աշակերտուհուն:

Այն ժամանակ ամենքը գրաւում էին «Ay Chiquita» ոռմանով, որ ամբողջ Պարիզը կլկլացնում էր մի քանի սեղօն շարունակ: Սիդօնին ամենայն աշխատասիրութեամբ ուսումնասիրում էր այդ ոռմանը և ամբողջ առաւօտները լսում էր, ինչպէս նա երգում էր:

On dit que tu te maries,

Tu sais que j'en puis mourir...

(Ասում են, ուզում ես պսակուել,

Գիտես, որ կարող եմ դարդից մեռնել...)

—Mouriiiiir! (մեռնեցեցեց), ընդհատում էր արտայայտիկ տիկին Դօբսօնը, սիրահալ դիրքով հակուելով դաշնամուրի վրայ, և ճիշտ որ պայծառ աչքերը այնպէս էր բարձրացնում դէպի առաստաղը և պուխը այնպէս յուսահատօրէն դէպի յետ նետում, որ կարծես թէ իսկապէս մեռնում էր: Սիդօնին, ինչ անում էր, չէր կարողանում յաջողացնել այդ բանը: Նրա սատանայ աչքերը և կենսալից չրթուկները այդպիսի էօլեան տաւիղի*) սանտիմենտալութիւնների համար չէին ստեղծուած: Նրան աւելի յարմար կը գային Օֆֆէնբախի կամ Էռվէյի օպերէաների եղա-

*) Տաւիղ (սանթուր), որի լարերը այնպէս են լարուած, որ ներդաշնակ հնչիւններ են հանում, երբ կախուած տեղը քամին զարկում է նրանց: Եօլ—հին յոյների դիցաբանութեան մէջ քամու աստուածն էր:

նախները, իրանց անախնկալ նոտաներով, որոնց արտայայտելիքը կարելի է լրացնել ձեռքի, գլխի կամ մէջքի շարժումներով, բայց նա չէր համարձակում խոստովանել այդ՝ իր սիրահալ ուսուցչուհուն: Սակայն պէտք է ասել, որ, թէև օրիորդ Լը Միւրի արհեստանոցում շատ էին երգել տուել նրան, նրա ձայնը դեռևս մատղաշ էր և բաւական սիրուն:

Շատ քիչ ծանօթութիւններ ունենալով, նա վերջ ի վերջոյ մտերմացաւ իր երգեցողութեան ուսուցչուհու հետ: Նա պահում էր նրան նախաճաշին, իրանց նոր կառքով զբօսնելու էր տանում, նրա հետ էր գնում զգեստեղէն ու զուգսեղէն առնելու: Տիկին Դօրսօնի սանտիմէնտալ և կարեկից բնաւորութիւնը տրամադրում էր գաղտնասացութեան: Նրա մշտական տրտունջները իր բախտից կարծես ուզում էին նոյնպիսի տրտունջներ դուրս քաշել նաև ուրիշների բերնից: Եւ Սիդօնին պատմեց նրան ժօրժի և իր սիրոյ մասին, մեղմացնելով իր մեղքը իր ծնողների անգթութեամբ, ասելով, իբր թէ նրանք բռնի կերպով ամուսնացրել էին իրան իրանից շատ աւելի տարիքով մարդու հետ, նրա հարստութեան պատճառով: Դօրսօնը իսկոյն և եթ պատրաստականութիւն ցոյց տուեց օգնելու նրան ու ժօրժին: Իր ծառայութիւնները ծախելու ընդունակ չէր այդ փոքրիկ ամբերիկուհին, բայց նա մի տեսակ սէր էր տածում դէպի սիրահարութիւնը, մեծ հաճոյք էր զգում սիրային ուսմաններից: Դժբախտ լինելով իր ընտանեկան կեանքում, որովհետև ամուսնացել էր մի ատամնաբոյժի հետ, որ նրան ծեծում էր յաճախ, նա այնպիսի կարծիք էր կազմել, թէ բոլոր կնատէր տղամարդիկ մի մի հրէջներ են, և մանաւանդ զարհուրելի բռնակալ էր թւում նրան խեղճ Ռիպէրը, որին, նրա համոզմունքով, Սիդօնին կատարեալ իրաւունք ունէր ատելու և դաւաճանելու:

Եռանդուն և վերին աստիճանի օգտակար արբանեակ էր նա: Շաբաթը երկու, երեք անգամ օթեակի տոմսակ էր բերում գնալու օպերա կամ իտալական խմբի ներկայացումներին և կամ այն փոքրիկ յաջողակ թատրոններից մէկը, որոնք մի սէզօնի ընթացքում գրաւում են ամբողջ Պարիզը: Ռիպէրը կարծում էր, թէ տիկին Դօրսօնը ինչքան տոմսակ ուզէ՝ կարող էր ձարել երգեցիկ թատրոններում և ուրեմն նա էր հրաւիրողը: Թշուառականը չէր իմանում, որ մօղային պիէսների այդ առաջնեկ ներկայացումների օթեակներից ամենաէժանր յաճախ տասը, տասնհինգ լուիդօր *) էր նստում իր առևտրակցին: Ծիշտ որ շատ հեշտ էր խաբել այդպիսի մի ամուսնու: Նրա անսպառ

*) Լուիդօր=20 ֆրանկ=7 ռ. 50 կ.:

գիւրահաւատութիւնը հալած իւղի տեղ էր ընդունում բոլոր սուտերը. բայց այդ էլ խեղճը ամենին չէր ճանաչում այն շրջանի շինծու կեանքը, ուր իր կինը արդէն սկսել էր աչքի ընկնել: Նա ոչ մի տեղ չէր գնում կնոջ հետ: Ամուսնութեան սկզբի ժամանակները մի քանի անգամ նա գնացել էր հետը թատրոն, բայց այնտեղ խայտառակ կերպով քնել էր, չափազանց պարզ լինելով հանդիսատեսներով զբաղուելու համար և չափազանց դանդաղագի լինելով ներկայացմամբ հետաքրքրուելու համար: Ուստի, նա անհունապէս շնորհակալ էր տիկին Դօբսօնից, որ նա փոխարինում էր իրան Սիդօնի կողքին: Եւ որքան պատրաստականութեամբ էր այդ անում տիկին Դօբսօնը:

Երեկոյեան, երբ Սիդօնին դուրս էր գնում տանից, միշտ չքեղ պճնուած, Ռիսէրը զմայլուած դիտում էր նրան, չիմանալով, թէ որքան արժէն այդ հագուստները, ոչ էլ մանաւանդ այն, թէ ով է եղել այդ արժէքը վճարողը, ու ազատ որ և է կասկածից, նա հանգիստ սպասում էր նրան, բռնխարու մօտ նստած գծագրութեամբ պարապելով և գոհ սրտով ինքն իրան ասելով՝ «Ի՞նչ ուրախ ժամանակ է անցկացնում երեւի Սիդօնիս»:

Մի յարկ ներքեւ, Ֆրօմօնների մօտ, նոյն կատակերգութիւնն էր տեղի ունենում, բայց գերերը թարսած: Այդտեղ կինն էր բռնխարու մօտ նստած սպասում: Ամեն երեկոյ, Սիդօնի գնալուց կէս ժամ յետոյ, մեծ դարպասը նորից բացւում էր ճանապարհ տալու համար Ֆրօմօնների կողքին, որով պ. Ֆրօմօնը գնում էր իր ժողովարանը: Ի՞նչ արած: Առեւտուրը իր պահանջներն ունի: Խոշոր գործերը ժողովարանումն են սարքւում, թղթախաղի սեղանի շուրջը, և ով չի ուզում իր առեւտրական տան նշանակութիւնը վայր գցել, պէտք է անպատճառ գնայ այնտեղ: Կլէրը միամտաբար հաւատում էր այդ հէքեաթներին: Ամուսնու գնալուց յետ նա մի րոպէ տխրութիւն էր զգում: Որքան ուրախ կը լինէր նա, եթէ ժօրժը տանը մնար կամ թե թեւի տուած միասին դուրս գային զբօսնելու, զուարճանալու: Բայց հէնց որ աչքը ընկնում էր երեխայի վրայ, որ ճկվում էր կրակի առաջ և ոտները խաղացնում շորերը հանելիս, սիրտը իսկոյն հանգստանում էր: Վերջապէս առեւտրականների բերնում պետական շահերի կշիռ ունեցող «գործեր» բառը միշտ պատրաստ էր նրան համոզելու համար, որ պէտք է հպատակուել անհրաժեշտութեան:

Ժօրժն ու Սիդօնին հանդիպում էին իրար թատրոնում: Եւ այդտեղ ամենից առաջ յագուրդ էր ստանում նրանց սնափառութիւնը: Շատ էին դիտում նրանց: Սիդօնին այժմ յիւրաւի գեղեցիկ էր և նրա սիրուն կերպարանքը, որ կատարեալ

տպաւորութիւն գործելու համար պէտք է անպատճառ զարդարուած լինէր բոլոր տարօրինակ մօղային պճնանքներով, այն աստիճան ներդաշնակուում էր այդ պճնանքներին, որ կարծես յատկապէս նրա համար հնարուած լինէին նրանք։ Մի քիչ անցած նրանք դնում էին և օթեակում մնում էր մենակ տիկին Դօրօսնը։ Ավրնիւ Գաբրիէլում, Champs—Elysées-ի կլոր հրապարակի վրայ, նրանք վարձել էին մի փոքրիկ բնակարան,—ինչպէս երազում էին օրիորդ լը Միրի արհեստանոցի աղջիկները,—բաղկացած երկու շքեղ և հանգիստ սենեակներից, ուր հարուստ թաղերի լուծութիւնը, որ խանգարում են միմիայն հազուադէպ կառքերը, սքանչելի մթնոլորտ էր կազմում նրանց սիրոյ համար։ Քիչ քիչ, վարժուելով իր յանցանքին, Սիդօնին սկսեց յանդուգն և օտարոտի բաներ անել։ Իր աշխատաւոր օրերից նա պահել էր մըտքումը հոշակաւոր ճաշարանների և պարերեկոյթների անուաններ, և այժմ հետաքրքրուում էր գնալ այդ տեղերը, ինչպէս նաև մեծ գուարճութիւն էր զգում, երբ նրա առաջ կրունկի վրա բաց էին անում դռները զգեստեղէնի մեծ արհեստանոցները, որոնց մասին իր ամբողջ կեանքում նա գաղափար ունէր միմիայն ցուցանակներիցը։ Որովհետև նա ամենից առաջ այդ սիրոյ մէջ ուզում էր գտնել մի միջոց իր պատանեկութեան ստորացումների ու նեղութիւնների տեղը հանելու։ Ոչ մի բան, օրինակ, նրան այնքան զուարճութիւն չէր պատճառում Բուլօնեան անտառում կատարած գիշերային զբօսանքից կամ թատրոնից վերադառնալիս, որքան մի ընթրիք Անգլիական սրճարանում, չորջապատուած անըարոյշական զեխութեան աղմուկով։ Այդ մշտական չրջադալուծիւններից նա տուն էր բերում խօսելու և իրան պահելու նոր ձևեր, անվայել տաղեր և հազուստի ձևեր, որոնք այդ հին առևտրական տան բուրժուա մթնոլորտի մէջ մտցնում էին այդ ժամանակուայ պարիզեան կօկօտների իսկական և օտարոտի դիմաստուերը։

Գործարանում արդէն սկսել էին կասկածներ տանել։ Հասարակ կանայք, նոյն իսկ ամենից աղքատները, երեւելի քննադատներ են, երբ հարցը գալիս է հազուստին... Երբ տիկին Ռիսլէրը ժամի երեքին մօտ դուրս էր գալիս տանից, յիսուն զոյգ պայծառ ու նախանձոտ աչքեր, դարան մտած արհեստանոցի պատուհաններում, դիտում էին նրան անցնելիս, թափանցելով նրա յանցաւոր խղճի խորքը, նրա սև թաւիչէ դօլմանի և չողչողուն սև սաթերով զարդարուած իրանոցքի միջով։

Նա չէր նկատում, որ իր խենթ գլխի բոլոր գաղտնիքները թրվում էին նրա շուրջը, ինչպէս այն ժապաւէնները, որոնք առաւելում էին նրա բաց ծործորակի վրայ, և տասը կոճակաւոր

ըրօնդագոյն նուրբ կօշիկները ման գալիս զանազան պատմութիւններ էին անում, նկարագրելով նրանց կատարած տեսակ տեսակ գաղտնի շրջագայութիւնները, այն գորգազարդ սանդուխները, որոնցով նրանք անցնում էին գիշերները ընթրիքի գնալու համար, և այն տաք մուշտակները, որոնց մէջ նրանք փաթաթւում էին, երբ կառքը պտոյտ էր գործում լճի շուրջը լապտերների շողքով ընդմիջուած ստուերի մէջ:

Բանուորուհիները քրքշում էին ու քչիշում՝ «Մէկ նայիցէք այս նարմանազուկին... Տեսէք, թէ ինչ տեսակ է հագնւում տանից դուրս գալու համար... Ինչ ասել կուզի, որ եկեղեցի գնալու համար չէ, որ այդպէս զուգուել է... Ո՛վ կը հաւատայ, որ երեք տարի էլ չը կայ, որ ամեն առաւօտ արհեստանոց էր գնում վատէրպրուֆը հագին և երկու սույի խորոլած շագանակ լցրած գրպանները ձեռքերը տաք պահելու համար... Հիմի մտիկ արէք, թէ ինչպէս է բազմել սեփական կառքի մէջ...» Եւ մագնէզիախառն կայծքարի փոշու և ամառ ձմեռ հրաշէկ վառանների փոնջոցի մէջ աշխատող խեղճ աղջիկներից շատերը մտածում էին բախտի այն խաղերի մասին, որոնց չնորհիւ այդպիսի յանկարծական փոփոխութիւններ են մտնում մի կնոջ կեանքի մէջ, և սկսում էին երազել մի անորոշ չնաշխարհիկ ապագայի մասին, որ թերևս նրանց ևս սպասում էր, առանց իրանց իմանալուն:

Ամենքն էլ այն կարծիքին էին, որ Սիդօնին դաւաճանում է Ռիսլէրին: Տպագրական արհեստանոցում բանող երկու բանուորներ, Folies Dramatiques-ի երկու մշտական յաճախորդներ, ասում էին, թէ իրանք մի քանի անգամ տեսել էին տիկին Ռիսլէրին այդ թատրոնում մի պարոնի հետ, որ թագնւում էր օթեակի խորքում: Աշխուքեռին էլ զարմանալի բաներ էր պատմում... Որ Սիդօնին սիրական ունէր, նոյն իսկ մի քանի սիրականներ, այդ անկասկած էր ամենքի համար: Միայն թէ դեռ ոչ ոքի մօտով չէր անցնում, թէ այդ սիրականը կարող է ժօրժ ֆրօմօնը լինել:

Սակայն Սիդօնին ամենևին խոհեմութիւն չէր պահպանում նրա հետ ունեցած յարաբերութիւնների մէջ: Ընդհակառակը, կարծես նա մի տեսակ ցուցամոլութիւն էր մտցնում այդ բանի մէջ. և գուցէ հէնց այդ էր նրանց փրկողը: Քանի-քանի անգամ էր պատահել, որ նա յանդգնաբար կանգնեցրել էր ժօրժին պատշգամբի վրայ՝ երեկոյեան ժամադրութեան մասին պայմանաւորուելու համար: Քանի-քանի անգամ էր պատահել, որ նա դող էր ազդել ժօրժին, երես առ երես խօսելով նրա հետ քուրի աչքի առաջ: Ապշութեան առաջին բողբոջ յետոյ ժօրժը նոյն իսկ չնորհակալ սրտով էր վերաբերւում նրան այդ յան-

դուզն վարմունքի համար, որ վերագրում էր նրա սիրոյ սաստկութեանը: Սակայն նա սխալւում էր:

Սիդօնիի ուղածը իսկապէս, թէև ինքն էլ այդ լաւ չէր գիտակցում, այն էր, որ կլէրը նրանց նկատէր, որ նա իր պատուհանի վարագոյրի արանքից նայէր նրանց վրայ և նրա սրբաւում մի կասկած ծագէր իրանց յարաբերութիւնների մասին: Իր ակնոյեանի սրտի անհանգստութիւնն էր միայն պակաս, որպէս զի Սիդօնին լիովին երջանիկ զգար իրան: Բայց նրա աշխատանքը գուր էր, կլէր Ֆրոմօնը ոչինչ չէր նկատում և Ռիսլէրի սրտի նման նրա սիրտն էլ անդորր էր ու անվրդով:

Միմիայն ծերունի դանձապահ Սիգիզմունդն էր արդարև անհանգիստ: Սակայն նրա մտահոգութեան առարկան էլ Սիդօնին չէր, երբ, զրիչը ականջի յետևը խրած, նա մի րոպէ կանգ էր առնում իր հաշիւների ժամանակ և իր վանդակապատի միջով աչքերը յառում փոքրիկ պարտէզի թրջած գետնին: Նա մտածում էր միայն իր պատրօնի, պ. Շօրչի մասին, որ այժմ շատ փող էր վերցնում դրամարկդից իր ընթացիկ ծախսերի համար և խառնաշփոթութիւն էր քցում նրա բոլոր հաշուեկէքերի մէջ: Ամեն անգամ մի նոր պատրուակ էր գտնում ժօրժը: Նա մօտենում էր դրամարկդի պատրհանին անհոգ կերպարանքով:

«Մի քիչ փող կը գտնուի մօտերդ, սիրելի Պլանուս... Երէկ երեկոյ դարձեալ ինձ քսպլեցին թղթախաղում. չեմ ուզում այդպիսի մի չնչին գումարի համար բանկը ուղարկել»...

Սիգիզմունդ Պլանուսը, կարծես ավստասլով, բանում էր դրամարկդը ժօրժի ուղած գումարը տալու համար և սարսափով մտաբերում էր այն օրը, երբ ժօրժը, որ այն ժամանակ դեռ քսան տարեկան էր միայն, եկաւ խոստովանուելու իր հօրեղբօրը, որ պարտքով մի քանի հազար ֆրանկ էր տարուել թղթախաղում: Այդ բաւական էր, որպէս զի ծերունի դանձապահը ատելութիւն զգար դէպի ժողովարանը և արհամարհանք դէպի նրա բոլոր անդամները: Եւ երբ մի օր այդ անդամներից մէկը, մի հարուստ վաճառական, եկել էր գործարան, նա ասաց նրան բիրտ միամտութեամբ.

— Թող ջհաննամը գնայ ձեր Շատօ-դ'Օյի ժողովարանը... Պ. ժօրժը այս երկու ամսուայ մէջ երեսուն հազար ֆրանկից աւելի փող է տարուել ձեզնում:

Վաճառականը սկսեց ծիծաղել.

— Սխալ էք, սխալ, քեռի Պլանուս... ամենաքիչը երեք ամիս կը լինի, որ ձեր պատրօնի երեսն էլ չենք տեսել մեր ժողովարանում:

Գանձապահը լռեց, բայց նրա մէջ ծագեց մի սարսափելի միտք, որ ամբողջ օրը հանգիստ չէր տալիս նրան:

Եթէ ժօրժը ժողովարան չէր գնում, հապա ճրտեղ էր լինում նա երեկոները, ճրտեղ էր ծախսում այդքան փող:

Անկասկած էր, որ ինչ որ կին կար խառը այդ բանում:

Հէնց որ այդ կասկածը զարթնեց նրա մէջ, նրա սիրտը դող ընկաւ իր դրամարկղի համար: Այդ Բէրն կանտօնից եկած ծեր արջը, որ ամուրի էր մնացել իր ամբողջ կեանքում, սարսափելի ահ էր գգում կանանցից ընդհանրապէս և պարիզուհիներից մասնաւորապէս: Առաջ ու առաջ, խիղճը հանգստացնելու համար, նա իր պարտականութիւնը համարեց նախադգուշացնել Ռիսլէրին: Սկզբում անորոշ կերպով խօսեց.

—Շատ փող է ծախսում պ. Շօրլը, ասաց նա մի օր Ռիսլէրին:

Ռիսլէրի վրայ այդ ոչ մի ազդեցութիւն չարեց:

—Ի՞նձ ինչ, սիրելի Սիգիզմունդ, իր փողն է:

Եւ այդ նրա անկեղծ համոզմունքն էր: Նրա աչքում Ֆրօմօն կրտսերը առևտրատան բացարձակ տէրն էր: Ինչի՞ նման կը լինէր, եթէ ինքը, Ֆրօմօնների նախկին գծագրիչը, թոյլ տար իրան նկատողութիւններ անելու նրան: Գանձապահը այլ ևս սիրտ չէր անում խօսել այդ հարցի մասին, մինչև որ մի օր մի չալափածառ մեծ առևտրական տնից վեց հազար ֆրանկի մի հաշիւ բերեցին նրան մի քաշմիրի շալի համար:

Նա գնաց ժօրժի գրասենեակը:

—Պէտք է վճարել, պարոն:

Ժօրժ Ֆրօմօնը մի քիչ այլայլուեց: Սիգմուն մոռացել էր նախադգուշացնել նրան այդ նոր առքի մասին. նա այլ ևս չէր քաշում ժօրժից:

«Վճարեցէք, վճարեցէք, քեռի Պլանուս...», ասաց նա մի քիչ չփոթուելով և յետոյ աւելացրեց՝ «Ֆրօմօն կրտսերի հաշուի մէջ մտցրէք այդ... Ինձ խնդրել էին կատարել այդ յանձնարարութիւնը...»:

Այդ երեկոյ գանձապահ Սիգիզմունդը, իր փոքրիկ լամպը վառելիս, տեսաւ, որ Ռիսլէրն անցնում է պարտէզով, և, լուսամուտը թխթխկացնելով, կանչեց նրան իր մօտ:

—Պատճառը մի կին է, ասաց նա նրան ջած ձայնով... Այժմ ես ապացոյց ունեմ...

Երբ խեղճ մարդը արտասանում էր այդ «կին» սարսափելի խօսքը, նրա ձայնը դողդողում էր երկիւղից, կորչելով գործարանի՝ ժխտրի մէջ: Շրջապատող աշխատանքի աղմուկը այդ բոպէին չարագուշակ էր թւում թշուառ գանձապահին: Նրան

թուում էր, թէ այդ բոլոր շարժուն մեքենաները, փաթիլ-փաթիլ գոլորշի ժայթքող ահագին ծխնելոյզը, հազար ու մի տեսակ աղմկալից աշխատանքով զբաղուած բանուորները, այդ բոլորը զղրգում էին, ճգնում էին և յոգնում միմիայն մի թաւշապատ ու գոհարազարդ խորհրդաւոր կանացի էակի համար:

Ռիսէլը ծիծաղեց նրա վրայ, հաւատ չընծայելով նրա կասկածներին: Նա վաղուց ի վեր գիտէր իր հայրենակցի հիւանդութիւնը—կնոջ կորստաբեր ազդեցութիւն տեսնել ամեն բանի մէջ: Բայց և այնպէս Պլանուսի խօսքերը երբեմն-երբեմն նրա միտքն էին գալիս, մանաւանդ երեկոնները, այն միայնակութեան րոպէներին, երբ Սիդօնին տիկին Դօբսօնի հետ թատրոն էր գնում, նախապէս ահագին աղմուկ բարձրացնելով զուգուելու—զարդարուելու ժամանակ և յետոյ բոլորովին ամայացած թողնելով ընակարանը, հէնց որ նրա զգեստի երկար տուտը անցնում էր չէմբի այն կողմը: Մոմերը վառուում էին հայելիների առաջ և զգեստեղէնի մանր մունր պարագաները, ցիր ու ցան թափուած ալյուտեղ ու այնտեղ, պատմութիւններ էին անում օտարոտի քմահաճոյքների և չափազանց մեծ ծախսերի մասին: Ռիսէլը ոչինչ չէր տեսնում այդ բոլոր բաներից. միմիայն, երբ նա լըսում էր Ժօրժի կառքի գոռոցը բակում, մի տեսակ սրտնեղութիւն և սառնութիւն էր զգում, մտածելով, որ ներքեի յարկում տիկին Ֆրօմօնը երեկոնները մէն-մենակ է մնում: Խեղճ կին: Իսկ եթէ յանկարծ ճիշտ լինէր Պլանուսի ասածը... Եթէ դժբաղբար, որ Ժօրժը մի ուրիշ ընտանիք ունի քաղաքում... Օ՛, սոսկալի բան կը լինէր այդ:

Այն ժամանակ, փոխանակ նստելու աշխատելու, նա, կամացուկ իջնելով ներքև, հարցնում էր, արդեօք կարելի էր տեսնել տիկնոջը, և իր պարտականութիւնն էր համարում ժամանակ անցկացնել նրա հետ:

Երեխան արդէն ընած էր լինում, բայց նրա փոքրիկ գըլխանոցն ու կապոյտ մաշիկները ընկած էին լինում կրակարանի առջև զանազան խաղալիքների հետ: Կլէրը կարդում էր կամ աշխատում, իսկ մայրը, կողքին լուռ նստած, շարունակ ետանդուն կերպով պնտում ու սրբում էր զանազան բաներ, չնչասպառ փչելով իր ժամացոյցի տղւփի վրայ և տաս անգամ միննոյն բանը ջղային շարժումով դնելով միննոյն տեղը, սկսուող մոլութեան յատուկ յամառութեամբ: Խեղճ Ռիսէլն էլ մի երեւելի ուրախ խօսակից չէր, բայց այդ չէր խանգարում տիկին Կլէրին սրտագին կերպով ընդունելու նրան: Նա գիտէր, թէ ինչեր էին խօսում Սիդօնի մասին գործարանում, և թէպէտ նա իր լսածի կէսին էր միայն հաւատում, այնուամենայնիւ նրա սիրտը ճմրէ-

ւում էր, երբ տեսնում էր այդ խեղճ մարդուն, որին այնքան յաճախ մենակ էր թողնում իր կիներ, Այդ փոխադարձ կարեկցութիւնն էր կաղմում նրանց յարաբերութիւնների հիմքը և չափից վեր սրտաշարժ տեսարան էին ներկայացնում այդ երկու բարձիթով արուած էակները, որոնք փոխադարձաբար խղճում էին միմեանց և աշխատում էին սփոփել իրար:

Նստելով հիւրասենեակի մէջ տեղը դրուած այդ պայծառ լուսաւորութեամբ փղբրիկ սեղանի մօտ, Ռիսէրը փոքր առ փոքր սկսում էր համակուել ընտանեկան մթնոլորտի ջերմութեամբ, չըջապատող իրերի ներդաշնակութեամբ: Նա տեսնում էր այնտեղ այն կահկարասիքը, որ ճանաչում էր քսան տարուց ի վեր, տեսնում էր իր նախկին պատրօնի պատկերը, և իր սիրելի տիկին «Շօրչը», որ նրա կողքին կուացած ինչ-որ մանրակար էր անում, նրան աւելի ևս ջահէլ և սիրասուն էր թւում այդ հինաւորաց յիշատակների մէջ: Երբեմն-երբեմն տիկինը վեր էր կենում գնում ակն տալու կողքի սենեակում քնած երեխային, որի թեթև չընչառութիւնը լսում էր լուծեան բոլակներում: Առանց ինքն իրան հաշիւ տալու այդ բանում, Ռիսէրը իրան աւելի լաւ, աւելի ջերմ էր զգում այդտեղ, քան իր ընկարանում, որովհետև լինում էին օրեր, երբ իր սիրուն կացարանը, որի դուռը ամեն ժամ բաց ու խուփ էր լինում շտապ-շտապ դուրս գնացող ու տուն եկող Սիդօնիի համար, նրա վրայ այնպիսի տպաւորութիւն էր գործում, ինչպէս մի ծածկաւոր, բայց անդուռ ու անպատուհան շուկայ, մատնուած աշխարհիս չորս ծաղի քամիներին: Նրա կացարանը բանակի տեղ էր, այստեղ՝ բնակութեան: Մի հոգատար ձեռք կարգ ու շնորհք էր մտցնում այս կացարանի բոլոր մասերում: Շրջանաձև շարուած աթոռները կարծես ցած ձայնով դրոյց էին անում իրար հետ, կրակը պանչելի կերպով ճաճում էր վառուելիս և Կլէրի աղջկայ փղբրիկ գլխանոցը իր կապոյտ ժապաւէնների բոլոր հանգոյցներում պահպանած էր լինում երեխայական քաղցր ժպիտների ու անմեղ հայեացքների նշույններ:

Եւ այն ժամանակ, մինչ Կլէրը մտածում էր, որ այդպիսի մի հիանալի մարդ արժանի էր մի աւելի լաւ կին ունենալու, Ռիսէրը, տեսնելով իր կողմը դարձած այդ մեղմ ու գեղեցիկ դէմքը, այդ ներողամիտ ու խելացի աչքերը, հարցնում էր մըտքում, թէ ո՞ր փուչ-փչանալու կնոջ համար էր ժօրժ ֆրոմօնը մենակ թողնում այս պաշտելի էակին:

VI

Հաւուեկեիոք

Եւեր Պլանուսը բնակւում էր Մօնոուժում մի տան մէջ, որ գտնւում էր այն տան կողքին, ուր մի ժամանակ ապրում էին Շէբերը: Այդ տունն էլ բաղկացած էր երեք պատուհանաւոր դռնայարկի վրայ շինուած մի հատ վերնայարկից և նոյնպէս ունէր ցանցաձև ցանկապատով մի փոքրիկ պարտէզ, եզերուած դալար տօսախներով: Եւերուկ գանձապահը կենում էր այնտեղ իր քրոջ հետ: Առաւօտեան նա գնում էր քաղաք առաջին հանրակառքով, ճաշին վերադառնում էր տուն և կիրակիրները մնում էր տանը ու զբաղւում իր ծաղիկներով ու հաւերով: Պառաւած քոյրը կառավարում էր տունը, եփում-թափում էր, կար ու կարկատան էր անում: Դժուար էր գտնել աւելի բախտաւոր զոյգ:

Երկուսն էլ անպսակ, նրանք կապուած էին իրար հետ միատեսակ ատելութեամբ դէպի ամուսնութիւնը: Քոյրը գարշում էր բոլոր տղամարդիկներից, եղբայրը կասկածով էր վերաբերւում դէպի բոլոր կանայք: Բայց և այնպէս նրանք պաշտում էին միմեանց, մէկը միւսին բացառութիւն համարելով իր սեռի ընդհանուր փչութեան մէջ:

Եղբօր մասին խօսելիս քոյրը միշտ ասում էր՝ «Իմ եղբայր պարոն Պլանուսը», եղբայրն էլ նոյն հանդիսաւոր եղանակով ամեն նախադասութեան սկզբին կամ վերջին կպցնում էր՝ «Իմ քոյր օրիորդ Պլանուսը»: Այդ երկու ամաչկոտ ու միամիտ էակների աչքում Պարիզը,—որ նրանք չէին ճանաչում, չը նայած որ ամեն օր անց էին կենում միջովը,—մի որջ էր երկու սեռի հրէշների, որոնք ամեն ջանք թափում էին, որպէս զի որքան կարելի է շատ չարիք հասցնեն իրար, և երբ նրանց ականջին հասնում էր մի լուր ընտանեկան որ և է զրամայի մասին, մի պառաւական բամբասանք, նրանք, իրանց հայեացքների տարբերութեան համաձայն, տարբեր անձանց էին մեղաւոր համարում:

—Մեղքը մարդունն է, ասում էր «Իմ քոյր օրիորդ Պլանուսը»:

—Մեղքը կնոջն է, առարկում էր «Իմ եղբայր պարոն Պլանուսը»:

—Օ՛, տղամարդիկ...

—Օ՛, կինարմատներ...

Եւ այդ էր նրանց վէճերի մշտական նիւթը պարապութեան

այն հազուադէպ ժամերին, երբ ծեր Սիգիզմունդը հանգստանում էր աշխատանքով լի և իր հաշուեկրքերի նման կանոնաւոր դասաւորուած օրուայ ընթացքում: Մի ժամանակից ի վեր քոյր ու եղբայր սկսել էին առանձնապէս տաք վիճել: Գործարանում անցած դարձածը սաստիկ զբաղեցնում էր նրանց: Քոյրը խղճում էր տիկին Ֆրոմմին և վերին աստիճանի անարգ էր գտնում նրա ամուսնու վարմունքը, ինչ վերաբերում է Սիգիզմունդին, նա բաւականաչափ կծու խօսք չէր գտնում ընտրուելու համար այն անյայտ անպիտան կնոջը, որ վեց հազար ֆրանկանոց շաւիւրի հաշիւ էր ուղարկում իրան՝ զրամարկղից վճարելու: Նրա համար գլխաւոր հարցը նրանումն էր, որ վտանգւում էր այդ հին առևտրական տան փառքն ու պատիւը, ուր ինքը ծառայում էր երիտասարդութիւնից ի վեր:

— Ի՞նչ է լինելու մեր զրութիւնը... ասում էր նա շարունակ... Օ՛հ, կինարմատներ...

Մի օր օրիորդ Պլանուսը բուխարու առաջ նստած գուլպա էր գործում, սպասելով իր եղբօրը:

Կէս ժամ կը լինէր արդէն, որ հացը քցած էր, և պառաւ օրիորդը սկսում էր անհանգստանալ այդպիսի չը տեսնուած ու չացումից, երբ Սիգիզմունդը ներս մտաւ, այլայլուած կերպարանքով և առանց մի խօսք ասելու, որ նրա կողմից բոլորովին անսովոր բան էր:

Նա սպասեց, մինչև որ դուռը լաւ փակուեց, ու յետոյ, նայելով քրոջ անհանգիստ ու հարցական դէմքին, ասաց ցած ձայնով.

— Նոր լուր ունեմ: Այժմ ես գիտեմ, թէ ով է այն կինը, որ մեր տունն աւերում է:

Եւ, փոքրիկ սեղանատան համր կահ-կարասիքին աչք ածելուց յետոյ, աւելի ևս ցած ձայնով արտասանեց մի այնպիսի տարօրինակ ու անսպասելի անուն, որ օրիորդ Պլանուսը երկու անգամ կրկնել տուեց նրան:

— Կարելի՞ բան է միթէ:

— Կասկած չը կայ:

Եւ, չը նայելով իր անկեղծ վշտին, Սիգիզմունդը գրեթէ յաղթական կերպարանք ունէր:

Պառաւ օրիորդը չէր կարողանում հաւատալ լսածին... Այնքան բարեկիրթ, այնքան քաղաքավարի մի տիկին, որ այն աստիճան սրտաղին ընդունելութիւն էր ցոյց տուել իրան... Միթէ կարելի էր ենթադրել այդպիսի բան նրա կողմից:

— Ապացոյցներ ունեմ... ասաց Սիգիզմունդը:

Ու պատմեց, թէ ինչպէս Աշիլլ քեռին մի օր, երեկոյեան

ժամի տաճն ու մէկին, պատահել էր ժօրժին ու Սիդօնիին այն վայրկեանին, երբ նրանք մտնում էին Մօնմարտը թաղի փոքրիկ հիւրանոցներից մէկը: Իսկ քեռի Աշիլին վաղուց էին ձանաչում. նա սուտ ասող մարդ չէր: Բացի այդ, ուրիշներն էլ նրանց տեսել էին այդպիսի տեղերում: Գործարանում այլ ևս խօսակցութեան ուրիշ առարկայ չունէին: Միայն Ռիսլէրն էր, որ ոչնչի մասին կասկած չէր տանում:

— Եթէ այդպէս է, ձեր պարտականութիւնն է նախազգուշացնել նրան, յայտարարեց օրիորդ Պլանուը:

Գանձապահը մտահոգ կերպարանք ստացաւ:

— Շատ փափուկ խնդիր է... Նախ և առաջ, ո՞վ գիտի, կը հաւատայ արդեօք ասածիս: Այն աստիճան կուրացած կոյրեր կան, որ... Եւ վերջապէս, երկու առևտրական ընկերների մէջ խցկուելով, ես կարող եմ շատ հեշտ զրկուել պաշտօնիցս... Օ՛, կանայք... կանայք... Եւ սակայն որքան բախտաւոր կարող էր լինել Ռիսլէրը: Երբ եղբօր հետ բերել տուեցի Շվէյցարիայից, մի սու չը կար գրպանումը, իսկ այսօր Պարիզի ամենաառաջին առևտրական տան տէրերից մէկն է... Կարծում էիք, հանգիստ կը նստի... Ի՞նչպէս չէ... Պէտք է որ պարոնս ամուսնանայ... Կարծես թէ մարդ կը մեռնի, եթէ չամուսնանայ... Եւ այն էլ ամուսնանում է մի պարիզուհու հետ, այն աջ ու ձախ չաղ տուող կանանցից մէկի հետ, որոնք տնաքանդութիւն են մի ազնիւ առևտրական տան համար, մինչդեռ նա ձեռքի տակ ունէր մի արի աղջիկ, գրեթէ հասակակից իրան, մի հայրենակից, աշխատանքի սովոր և ամուր կազմուածքով...

«Իմ քույր օրիորդ Պլանուը», որի կազմուածքին էր վերաբերում այդ ակնարկը, հիանալի առիթ ունէր բացականչելու, «Օ՛, տղամարդիկ... տղամարդիկ...», բայց լուռ մնաց: Շատ փափուկ հարց էր այդ, և ո՞վ գիտի, գուցէ արդարեւ, եթէ Ռիսլէրը այն ժամանակ ուզած լինէր, միակ տղամարդը կը լինէր...

Ծեր Սիգիզմունդը շարունակեց.

— Եւ տեսէք թէ ինչ դրութեան ենք հասել... Երեք ամսից ի վեր, որմաթղթերի առաջին գործարանը Պարիզում կախումած է այդ չնչին արարածի փէշերից: Պէտք է տեսնել, թէ ինչպէս են հալում փողերը: Ամբողջ օրը բան ու գործս այն է որ դրամարկը բաց եմ անում պ. ժօրժի պահանջած գումարները տալու համար: Միշտ ինձ է դիմում, որովհետեւ եթէ իր բանկիրից վերցնէր, շատ աչքի կ'ընկնէր, միչդեռ դրամարկը փողը չաբունակ գալիս գնում, աւելանում, պակասում է... Բայց հաշուեկշիռը գլխներիս կանգնած է... Ի՞նչ եմ ասել, հիանալի բան. կը լինեն դրանց հաշիւները տարուայ վերջին... Ամենասարսափե-

լին այն է, որ Ռիսլէր աւագը խօսք անգամ չի ուզում լսել: Քանի քանի անգամ նախազգուշացրել եմ իրան. «Չգնշ կաց, պարոն Ժօրժը խենթութիւններ է անում այդ կնոջ համար...»: Կամ հեռանում է ուսերը թափ տալով կամ թէ ասում է, թէ այդ իրան բանը չէ, որովհետև գործարանի տէրը Ֆրօմմն կրտսերն է... Խնչը, քիչ է մնում մարդ կարծի... քիչ է մնում մարդ կարծի...»

Գանձապահը չը վերջացրեց նախադասութիւնը, բայց նրա լուութեան տակ շատ թաղուն մտքեր էին զգացւում:

Պառաւ օրիորդի սիրտը այրւում էր կսկծից, բայց, ինչպէս առնասարակ անում է կանանց մեծամասնութիւնը այդպիսի գէպերում, փոխանակ չարիքին մի դարման փնտնելու, նա մոլորւում էր հազար ու մի յետանկատ ափսոսանքների, ենթադրութիւնների և ախ ու վախերի մէջ... Ափսոս, որ աւելի չուտ չէին իմացել այդ, երբ Շէրերը դեռ նրանց հարկաններն էին: Տիկին Շէրը շատ պատուական կին էր: Կարելի էր համոզել նրան, որ հսկէր Սիդնիին, հետը լուրջ կերպով խօսէր:

— Ժիշտ որ, լաւ միտք է այդ, ընդհատեց նրա խօսքը Սիդիդմունդը... Լաւ կը լինի գնաք Մայլ փողոցը նրա ծնողներին նախազգուշացնելու: Սկզբում մտքովս անցաւ նամակ գրել Ֆրանցին... Նա մեծ ազդեցութիւն ունէր եղբօր վրայ և կան բաներ, որ միայն նա կարող է ասել նրան... Բայց Ֆրանցը շատ հեռու է... Եւ բացի այդ, սարսափելի բան կը լինէր, եթէ անհրաժեշտ լինէր դիմել այդ միջոցին... Խեղճ Ռիսլէր, սիրտս այնուամենայնիւ ցաւում է նրա համար... Ձէ, էլի լաւն այն է, որ իմաց տանք տիկին Շէրին... Դուք յանձն կ'առնէք այդ բանը, քոյրիկ...

Վտանգաւոր յանձնարարութիւն էր: Օրիորդ Պլանուսը մի քանի առարկութիւններ արեց, բայց նա սովոր չէր երբէք հակառակել իր եղբօր կամքին, իսկ այն միտքը, որ նա կարող էր օգտակար լինել իրանց հինաւուրջ բարեկամ Ռիսլէրին, վերջնականապէս կակղեցրեց նրան:

Իր փեսայի բարեհոգութեան շնորհիւ, պ. Շէրին յաջողել էր իրագործել իր նոր քմահաճ ծրագիրը: Երեք ամիս էր արդէն, որ նա բնակում էր իր հռչակաւոր վաճառանոցում, Մայլ փողոցում, և ամբողջ թաղը մնացել էր դարմացած, տեսնելով այդ խանութը, որի մէջ ապրանք չը կար, բայց որի փեղկերը բացւում էին առաւօտեան և փակւում գիշերը, ինչպէս առհասարակ խոշորալիւծառ խանութներում: Չորս կողմը դարակներ էր սարքել, նոր հաշուաւարան էր չինել տուել և մի գաղտնափակ զրամարկղ ու մի մեծ կշեռք: Մի խօսքով, պ. Շէրը ունէր

առևտրի համար անհրաժեշտ բոլոր տարրերը, առանց դեռ որոշակի իմանալու, թէ ինչ առևտուր է ընտրելու:

Նա մտածում էր այդ բանի մասին ամբողջ օրը, անվերջ յետ ու առաջ չափիչփելով խանութը, որի մէջ թափթփուած էին ննջարանի մի քանի խոշոր կահ-կարասիներ, որոնք չէին տեղաւորուել խանութի յետի սենեակում: Նա մտածում էր այդ հարցի մասին նաև իր դռան շէմքի վրայ, երբ, գրիչը ականջի յետը խրած, մեծ ախորժանքով խորատուղւում էր պարիզեան առևտրի ժխորի մէջ: Վաճառատունների գործակալները գնում գալիս էին նմուշների տետրակները կոնստակերին, իրար յետից անցնում էին ապրանքներ տեղափոխող ապլերը, հանրակառքեր, բեռնակիր մշակներ ու ձեռնասայլակներ, հարևան դռների առաջ վայր էին բերում ու բաց անում ապրանքների բեռները և ճոթեղէնների ու հիւսազարդերի ծրարները քաշ էին տրւում առուի ցեխում նախ քան մտնելը ներքնայարկ նկուղները, այդ գանձերով լի մութ հորերը, ուր ծլում է առևտրական տների հարստութիւնը,—և պ. Շէքը այդ բոլորը դիտում էր և հիանում, զմայլում:

Նա զուարճութիւն էր չինել իր համար գուշակել, թէ ինչ կայ հակերի մէջ, և առաջինն էր հասնում իրարանցումի տեղը, երբ մի որ և է բեռ ընկնում էր անցորդներից մէկի ոտքին կամ որ և է բեռնասայլի տաք ու անհամբեր ձիերը երկարուկ կառքը ծռում էին և, փողոցի երկայնութեամբ կանգնեցնելով, խափանում էին անց ու դարձը: Բացի այդ, իբր անյաճախորդ մանրավաճառ, նա հազար ու մի ուրիշ միջոցներ ունէր ժամանակը ուրախ անցկացնելու համար,—տեղատարափ անձրև, զանազան պատահաբքներ, գողութիւններ, կոիւնք...

Երեկոյեան դէմ պ. Շէքը, ուրիշների աշխատանքից չչմած, խլացած ու յոգնած, մեկնւում էր իր բազկաթոռի մէջ ու, ճակատի քրտինքը սրբելով, ասում կնոջը.

—Ա՛յ այսպիսի կեանք է հարկաւոր ինձ... գործունեայ կեանք:

Տիկին Շէքը մեղմ ժպտում էր, առանց ոչինչ պատասխանելու: Վարժուած իր ամուսնու բոլոր քմահաճոյքներին, նա կարողացածին պէս սարքուել էր խանութի յետի սենեակում, —որ նայում էր մի մութ բակի,—մխիթարւում էր յիշելով իր ծնողների նախկին բարօրութիւնն ու աղջկայ հարստութիւնը և, միշտ մաքուր հագնուած, արդէն կարողացել էր շահել հայթայթիչների և հարևանների յարգանքը:

Խեղճի ուղածն էլ միայն այնքանն էր, որ իրան չը խառնեն բանուորների կանանց հետ, որոնցից շատերը իրանից պակաս

աղքատ էին, և որ ինքը կարողանար, չը նայելով բոլոր անհրաժեշտ պայմաններին, պահպանել իր փոքրիկ բուրժուական գիրքը: Այդ նրա մշտական հոգսն էր, և նրա կացած սենեակը, ուր ժամի երեքին գիշերուայ նման մութն էր լինում, փայլում էր իր կարգ ու սարքով և մաքրութեամբ: Յերեկը մահճակալը ծալում, բազմոց էր դառնում, մի հին շալ քցւում էր սեղանի վրայ իբրև ծածկոց, հողմարգելքով ծածկուած բուխարին ամանեղէնի պահարանի տեղ էր ծառայում և ոտնաձեռուցիկի մեծութիւն ունեցող մի կրակարանի վրայ կամաց-կամաց եփւում էին կերակուրները: Հանգստութիւնն էր միակ բաղձանքը այդ խեղճ կնոջ, որի գլխից ցաւն անպակաս էր չնորհիւ իր անհանգիստ ամուսնու:

Հէնց սկզբի օրերից պ. Շէքը մի ոտնաչափ տառերով գրել էր տուել իր խանութի ճակատի թարմ ներկի վրայ.

ԿՕՄՄՍԻՍԻՈՆԵՐՈՒԹԻՒՆ-ԱՐՏԱԽԱՆՈՒԹԻՒՆ

Ինչի՞ կօմիսիօնէրութիւն, ինչի՞ արտահանութիւն,—այդ չէր ասուած: Նրա հարեանները չղարշ, մահուդ կամ կտաւ էին ծախում, իսկ նա արամադիր էր ծախել ամեն ինչ, առանց հաստատ իմանալու, թէ իսկապէս ինչ էր ծախելու: Ի՞նչքան դատողութիւններ էր ստիպուած լսել խեղճ կինը այդ հարցի մասին երեկոյեան պարապութեան ժամերին:

—Կտաւեղէնից ոչինչ չեմ հասկանում, բայց մահուդեղէնի համար կարող եմ երաշխաւորել: Սակայն եթէ մահուդի գործ սկսեմ, մի շրջիկ գործակատար հարկաւոր կը լինի ինձ, որովհետեւ լաւ տեսակները Սէդանից ու Էլքեօֆից են բերում: Նկարէն չթերի մասին չեմ խօսում. այդ ամառուայ բան է: Շղարշ ծախելն էլ անկարելի է, որովհետեւ սէզօնն անցնելու վրայ է:

Սովորաբար նա վերջ էր տալիս իր անվճարականութեանը, ասելով.

—Առաւօտուայ մտածածը խելօք կը լինի... գնանք քնելու: Եւ նա գնում էր քնելու ի մեծ մխթարութիւն իր կնոջ: Երեք, չորս ամիս այդպէս ապրելուց յետոյ, պ. Շէքը սկսեց ձանձրանալ: Քիչ-քիչ վերսկսուեցին գլխացաւերը, աչքերի չաղուելը: Դուրս էր գալիս, որ քաղաքի այդ մասը աղմկալից էր ու անառողջ: Գործերն էլ լաւ չէին գնում: Ոչինչ չէր աջողուում, ոչ մահուդեղէնը, ոչ ճութեղէնը:

Այդ նոր ճգնաժամի միջոցին էր, որ «Իմ քոյր օրիորդ Պլանուսը» նրանց այցելութեան եկաւ Սիդօնիի հարցի առիթով:

Պառաւ օրիորդը ճանապարհին ինքն իրան ասում էր. «Պէտք է զգուշութեամբ խօսել...»: Բայց, ինչպէս բոլոր ամաշ-

կոտ մարդիկ, նա ամբողջ տոպրակը միանգամից թափ տուեց հէնց մանկելու րոպէին, հէնց առաջին խօսքերով:

Բնական էֆֆէկտ ստացուեց: Լսելով, որ իր աղջկան մեղադրում են, տիկին Շէքը ոտքի կանգնեց, սարսափելի վրդովուած: Նա երբէք չէր կարող հաւատալ այդպիսի բանի: Նրա խեղճ Սիգօնին զոհ էր դարձել մի ստոր զրպարտութեան:

Պ. Շէքը շատ բարձրից սկսեց խօսել նրա հետ, ճոճոսն խօսքերով, գլխի թափահարումներով, և, իր սովորութեան համեմատ, ամեն ինչ կապելով իր սեփական անձի հետ: Ի՞նչպէս կարող էին ենթադրել, որ նրա զաւակը, նախկին օրիորդ Շէքը, երեսուն տարուց ի վեր վաճառանոցում յայտնի պատկառելի մի առևտրականի աղջիկը, ընդունակ կը լինի այդպիսի մի... Ինչքեք ասում, ում էք ուզում հաւատացնել:

Օրիորդ Պլանուսը պնդեց իր ասածի վրայ, որովհետև նրա համար ծանր էր շատախօսի, թեթևօլիկութեամբ վատ համբաւներ տանող-բերողի տեղ դրուել: Նա ասաց, որ հաստատ ապացոյցներ կան, ասաց, որ այդ այլ ևս գաղտնիք չէր ոչ դի համար:

— Թէկուզ հէնց այդպէս լինի, բացականչեց պ. Շէքը, կատաղած այդ յամառութիւնից... Մեր ինչ բանն է դրանով զբաղուել: Մեր աղջիկը ամուսնացած է: Մեզնից հեռու է ապրում... Թող ամուսինը, որ տարիքով շատ աւելի մեծ է նրանից, խորհուրդներ տար, ղեկավարէր նրան... Բայց իսկի հոգն էր այդ:

Եւ պ. Շէքը սկսեց փնտրել իր փեսային, այդ ծանրարիւն չզէջցարացուն, որ ամբողջ կեանքը անց էր կացնում արհեստանոցում, աշխատելով ինչ որ մեքենայ հնարել, չէր ուզում կնոջը ուղեկցել հիւր գնալիս և ամեն բանից բարձր էր զասում իր ծեր-ամուրիական սովորութիւնները, չիրուխը, գարեջրատունը:

Պէտք էր տեսնել, թէ ինչպիսի արիստօկրատական արհամարհանքի արտայայտութեամբ էր արտասանում պ. Շէքը այդ «գարեջրատուն...» խօսքը: Եւ սակայն, գրեթէ ամեն երեկոյ նա գնում էր այնտեղ Ռիսէրի հետ գարեջուր խմելու և յանդիմանութիւններ էր թափում նրա գլխին, եթէ նա գէթ մի անգամ չէր գալիս ժամադրութեան:

Իբրև հիմք այդ բոլոր դատարկաբանութեան՝ Մայլ փողոցի վաճառականը, — Կոմիսիօնէրուքիւն, աքսհանուքիւն, — մի բոլորովին որոշ միտք ունէր գլխումը: Նա ուզում էր թողնել իր խանութը ու քաշուել գործից, և բաւական ժամանակից ի վեր միտքը դրել էր գնալ Սիգօնին տեսնելու, որպէս զի նրան շահէր իր նոր ծրագրի կողմը: Ուրեմն ամենեւին յարմար րոպէ չէր այդ՝ անախորժ խօսակցութիւններ ունենալու և հայրական իշխանութեան ու ընտանեկան պատուի մասին խօսելու համար:

ինչ վերաբերում է տիկին Շէրին, որի համոզմունքը իր աղջկայ անմեղանչականութեան վերաբերմամբ մի քիչ թուլացել էր օրիորդ Պլանուսի բերած ապացոյցներից յետոյ,—նա խորասուզուել էր խորին լուռութեան մէջ: Խեղճ կինը ուրախ կը լինէր, որ խուլ լինէր, կոյր լինէր, երբէք ճանաչած չը լինէր օրիորդ Պլանուսին:

Ինչպէս այն բոլոր մարդիկ, որոնք չատ անբախտ են եղել, նա սիրում էր քարանալ հանգստութեան նմանութիւն ունեցող մի վիճակի մէջ, և անգիտութիւնը ամեն բանից գերադաս էր թւում նրան: Միթէ նրանց կեանքը առանց այն էլ բաւական տխուր չէր, Տէր Աստուած: Եւ վերջապէս Սիդոնին միշտ կարգին աղջիկ էր եղել, ինչո՞ւ չը պէտք է նա կարգին կին լինէր:

Մութն ընկնում էր:

Պ. Շէրը ծանրօրէն վերկացաւ տեղիցը, փակեց խանութի տախտակափեղեկները ու վառեց գազի ճրագը, որ լուսաւորեց պատերի մերկութիւնը, դարակների փայլուն դատարկութիւնը և առհասարակ խանութի մէջի ամբողջ տեսարանը, որ բաւական նման էր անանկութեան հետեւեալ օրուայ մի տեսարանի: Անխօս և՛ լուռութիւն պահպանելու վճռակոնքութեամբ բերանը արհամարհոտ կերպով սղմած, նա կարծես ուզում էր ասել պառաւ օրիորդին. «Արդէն երեկոյ է... տուն գնալու ժամանակ է...» Իսկ այդ միջոցին յետևի սենեակից լսւում էր տիկին Շէրի ձայնը, որ հեկեկում էր այնտեղ ընթրիքի պատրաստութիւններ տեսնելով:

Դրանով վերջացաւ օրիորդ Պլանուսի այցելութիւնը:

—Հը՞, ի՞նչպէս եղաւ, հարցրեց նրանից ծեր Սիդիզմունդը, որ անհամբերութեամբ սպասում էր նրան:

—Չուզեցին հաւատալ ասածիս և քաղաքավարի կերպով դուրս արեցին ինձ տանից:

Խեղճ աղջկայ աչքերը արտասուակալեցին, երբ յիշեց այդ ստորացումը:

Ծերուկը սաստիկ կարմրեց և, մեծ ակնածութեամբ բռնելով նրա ձեռքը, ծանրօրէն ասաց.

—Իմ քոյր օրիորդ Պլանուս, ներողութիւն եմ խնդրում ձեզնից, որ այդ քալին անել տուեցի ձեզ. բայց հարցը Ֆրոմօնների առևտրական տան պատուին էր վերաբերում:

Այդ բոպէից սկսած Սիդիզմունդը քանի գնում աւելի ու աւելի տխրում էր: Դրամարկըդը այլ ևս ամուր ու ապահով չէր թւում նրան: Նոյն իսկ երբ Ֆրոմօն կրտսերը նրանից փող չէր պահանջում, նա այնուամենայնիւ երկիւղ էր կրում և

իր բոլոր երկիւղները ամփոփում էր երեք խօսքի մէջ, որոնք միշտ նրա բերանն էին գալիս, քրոջ հետ խօսելիս:

—Chai bas gonfiance!...*) ասում էր նա գերմանախօս չվէյցարացու աղաւաղ ոճով և արտասանութեամբ:

Միշտ մտառանջուելով գրամարկղի համար, գիշերները նա երբեմն երազում տեսնում էր, թէ արկղը խախուտացել էր ամեն կողմից և բաց էր մնում, չը նայելով բանալիով կարգին փակուած լինելուն, կամ թէ սաստիկ քամի էր բարձրանում և ցիրուցան անում բոլոր թղթերը, տոմսերը, չէքերը ու արժէ-թղթերը և ինքը վազվզում էր նրանց յետևից գործարանի մի ծայրից միւսը, ուժասպառ աշխատելով հաւաքել գետնից:

Յերեկը, իր վանդակապատի յետևում, նրան թւում էր, թէ մի փոքրիկ սպիտակ մուկ մտել է արկղը ու շարունակ կրծում ու փչացնում է ամեն ինչ, հետզհետէ գիրանալով ու սիրունանալով աղէտի սաստկացման չափով:

Ուստի, երբ կէսօրից յետոյ Սիդօնին երևում էր պատշգամբում, կօկօտի նման զուգուած զարդարուած, ծեր Սիգիզմունդը դողդողում էր կատաղութիւնից: Նրան թւում էր, թէ իր առջևով անցնում է դէպի դռան մօտ սպասող կառքը ինքը տնաբանութիւնը, բախտաւոր կօքէտ կնոջ հանգիստ կերպարանքով:

Տիկին Ռիսէլը չը գիտէր, որ այնտեղ, այդ գետնայարկի պատուհանի յետևին, գտնւում է մի թշնամի, որ ամեն րոպէ դաւանամուտ դիտում է նրա ամենաչնչին արարքները, նրա կեանքի ամենաանշան մանրամասնութիւնները, դաւանամուրի վարժուհու գնալ գալը, առաւօտները եկող նշանաւոր դերձակուհուն, տուն բերուող բոլոր կարտօները և «Լուլը» մագաղցինի գործակատարների երիզաւոր գլխարկները ու ծանր կառքը, որ կանգ է առնում բոժոժների զնգզնգոցով, ինչպէս հուժկու ձիերով լծուած մի հանրակառք, որ Ծրօմօնների առեւտրական տունը արագ-արագ տանում էր դէպի անանկութիւն:

Սիգիզմունդը համարում էր ծրարները, աչքով կշռում էր նրանց և բաց պատուհանների միջով հետաքրքրութեամբ թափանցում էր Ռիսէլքների բնակարանի ներսը: Նրա աչքից ոչինչ չէր խուսափում, ոչ գորգերը, որ թափ էին տալիս մեծ աղմուկով, ոչ ծաղկարանները, որ դուրս էին դնում արևի առաջ, լի հիւանդոտ, ջերմոցային, թանկագին ու հազուագիւտ ծաղիկներով, և ոչ շրացուցիչ պատառները:

Նա իսկոյն նկատում էր նոր առնուած բաները, որոնցից

*) Je n'ai pas confiance—վստահ չեմ:

իւրաքանչիւրը համապատասխանում էր իրանից պահանջուած մի որոշ խոշոր գումարի:

Բայց ամենից շատ նա ուսումնասիրում էր Ռիսլէրի երեսասարքը:

Նրա կարծիքով, իր բարեկամը, այդ լաւագոյն, ազնուագոյն մարդը աշխարհում, կնոջ ազգեցութեան շնորհիւ սկսել էր դառնալ մի անամօթ սրիկայ: Նրա համար ոչ մի կասկած չը կար այդ բանում: Ռիսլէրը անշուշտ գիտէր, որ իր պատիւը խայտառակուած է, և հաշտուել էր այդ բանի հետ: Նա լռութիւն էր պահպանում, որովհետեւ վճար էր ստանում դրա համար:

Անկասկած, Սիգիզմունդի կողմից մի տեսակ հրէշային բան էր այդ ենթադրութիւնը: Բայց չը պէտք է մոռանալ, որ ամբիժ բնաւորութիւններին, որոնք երբէք ճանաչած չը լինելով անառակութիւնը՝ նոր են սկսում ճանաչել, յատուկ է իսկոյն և եթ երեւեկայութեամբ գնալ չափազանց հեռու, եղածիցն էլ դէնը: Մի անգամ Սիգմունդի ու Ժորժի դաւաճանութեան մէջ համոզուելուց յետոյ՝ էլ այնուհետեւ նա շատ անհաւանական չէր համարում Ռիսլէրի ստորութիւնը: Եւ, վերջապէս, էլ ուրիշ կ'ընչպէս կարելի էր բացատրել Ռիսլէրի անհոգութիւնը իր առեւտրակցի ծախսերի վերաբերմամբ:

Իր գծում և բուռնական անշուշտութեամբ ծերունի Սիգիզմունդը անկարող էր հասկանալ Ռիսլէրի սրտի փափկանկատութիւնը: Բայց այդ, ահագին տարբերութիւն կար նրա պէս վաճառականի սուր խելը և հաշուապահի մեթօդիկական սովորութիւններ ունեցողի և Ռիսլէրի նման մտքամոլոր, քշուած կէսգեղարուեստագէտի, կէս-հնարչի միջև: Նա իր չափովն էր չափում այդ բոլորը, անընդունակ լինելով հասկանալու, թէ ինչ տեսակ վիճակի մէջ է լինում հնարեղացաւով բռնուած, միշտ գաղափարով գրաւուած մի մարդ: Լուսնոտների նման են այդ մարդիկ: Նրանք նայում են, բայց չեն տեսնում, որովհետեւ նրանց հայեացքը ուղղուած է դէպի իրանց ներսը:

Սիգիզմունդի կարծիքով, Ռիսլէրը լաւ տեսնում էր ամեն ինչ:

Այդ մտածմունքը ահագին դժբախտութիւն էր պատճառում ծեր գանձապահին: Սկզբում նա ուշի ուշով նայում էր Ռիսլէրի երեսին ամեն անգամ, երբ նա մտնում էր իր սենեակը, յետոյ, երբ յուսահատուեց, տեսնելով իր բարեկամի անզգայ անտարբերութիւնը, որ նրան նախամտածութեամբ ու դիտմամբ հագած դիմակ էր թւում, նա սկսեց երեսը շուռ տալ նրանից և կամ թղթերն էր քրքրում, որպէս զի չը հանդիպէր նրա կեղծ հայեացքներին, կամ, եթէ պէտք էր լինում հետը խօսելու, աչքը

յառում էր պարտեզի ծառուղիներին կամ վանդակապատի ցան-
ցին: Առածներն էլ այնպէս անորոշ և ձախ ու ծուռ էին լինում,
ինչպէս և հայեացքները: Դժուար էր իմանալ, թէ ում էին ուղ-
ղուած լինում նրանք:

Էլ չը կային առաջուան մտերմական ժպիտները, էլ ծերուկը
առաջուան պէս Ռիսլէրի միտքը չէր քցում հին յիշողութիւնները,
թերթելով գործարանի հաշուեգրքերը:

«Ահա քո մտած տարին... ոտնկիդ առաջին աւելացումը...
Միադդ է: Այդ օրը ճաշեցինք Դուլի ճաշարում... երեկոյեան
էլ գնացինք Կոյրերի սրճարանը... Հը՞, յիշում ես: Լաւ քէֆ
էր, չէ՞»:

Վերջ ի վերջոյ Ռիսլէրը նկատեց իր բարեկամի ու իր
մէջ սկսուած տարօրինակ սառնութիւնը և կնոջը յայտնեց այդ
բանը:

Սիդօնին էլ մի ժամանակից ի վեր զգում էր այդ հակա-
կրութիւնը իր շուրջը պտոյտ գալիս: Երբեմն, բակովն անցնե-
լիս, նա իրան մի տեսակ վատ էր զգում իր վրայ ուղղուած
չարական հայեացքներից, որոնք ստիպում էին նրան ջղախաբար
չուռ գալ դէպի ծերունի գանձապահի պատուհանը: Ուստի եր-
կու բարեկամների մէջ տեղի ունեցած այդ գժտութիւնը ան-
բցեց նրա սիրտը և նա իսկոյն միջոցներ ձեռք առաւ նախա-
զգուշացնելու իր ամուսնուն Պլանուսի չարախօսութիւններից:

—Միթէ չէք տեսնում, որ նա նախանձում է ձեզ, ձեր
դիրքին... Քիչ է մնում տրաքուի, տեսնելով, որ իր նախկին
հաւասար ծառայակիցը այժմ իր իշխանաւորն է դարձել... Բայց
միթէ արժէ ուշք դարձնել այդպիսի բաների... Գիտէք, որ...
այստեղ ամենքն էլ չարակամութեամբ են վերաբերում ինձ:

Բարենոգի Ռիսլէրը չոնց իր խոչոր աչքերը.— «Ի՞նչպէս,
քեզ»:

—Ի հարկէ, ակնյայտնի երևում է, որ այստեղ ամենքն էլ
ինձ ատում են: Տրաքում են, տեսնելով, որ փոքրիկ Շէքը
դարձել է տիկին Ռիսլէր աւագ... Աստծուն է միայն յայտնի,
թէ ինչպիսի խայտառակ բաներ են տարածում իմ մասին... Եւ
կարող եմ ձեզ հաւատացնել, որ ձեր գանձապահը շատ կարճ
չէ պահում լեզուն... Օ՜ֆ, սաստիկ օձ մարդ է:

Սիդօնին իր նպատակին հասաւ Ռիսլէրը վրդուկուեց և
չափազանց հպարտ լինելով, որպէս զի գանգատուէր, սկսեց
ինքն էլ սառնութեամբ պատասխանել իր նախկին բարեկամի
սառնութեանը: Այդ ազնիւ մարդիկ, լի անվատահութեամբ մէ-
կը դէպի միւսը, այլևս չէին կարողանում հանդիպել իրար առանց
վերին աստիճանի անախորժ զգացմունքի, այնպէս որ մի ժա-

մանակից յետոյ Ռիսէր աւագը ոտքը բոլորովին կտրեց գանձապահի սենեակից։ Այդ, ասենք, հեշտ էր նրա համար այն պատճառով, որ բոլոր փողային հարցերը Ֆրամօն կրտսերը վերցրել էր իր վրայ։ Ամեն ամսի երեսունին Ռիսէրի ամսականը ուղարկում էին նրա ընկարանը։ Այդ աւելի ևս հեշտացնում էր ժօրժի ու Սիդօնի բանը և հնարաւորութիւն էր տալիս նրանց հազար ու մի խայտառակութիւններ կատարել ամենայն ապահովութեամբ։

Սիդօնին զբաղուած էր այդ ժամանակ լրացնելով իր չքեղ կեանքի ծրագիրը։ Սեփական ամարանոց էր պակասում նրան։ Իսկապէս ասած, նրան ատելի էին ծառերը, դաշտերը և մարդու աչք ու բերան փոշիով լցնող ճանապարհները։

—Աշխարհումս դրանից աւելի տխուր բան չը կայ, ասում էր նա յաճախ։

Բայց Կլէր Ֆրամօնը ամառը անց էր կացնում Սալինիում։ Հէնց որ օրերը տաքանում էին, ներքեի յարկում սկսում էին պալուսակները կապել, վարագոյրները վայր բերել, և տնավոր խութեան մի ահագին կառք, որի մէջ ճօճւում էր երեսայի կապտագոյն օրօրոցը, ճանապարհ էր ընկնում դէպի պապի դղեակը։ Յետոյ մի առաւօտ մայրը, տատը, երեսան ու ծծմայրը, փաթաթուած սպիտակ ձոթերի և թեթեւ շղարհների մէջ, երկծի կառքով սլանում էին դէպի արևառ սիգամարգերը և նշարներինների մեղմ ստուերը։

Այդ միջոցին Պարիզը տգեղացած, ամայացած էր լինում. և թէպէտ Սիդօնին սիրում էր Պարիզը նոյն իսկ այդ ամարային եղանակին, երբ նա տաքանում է հնոցի պէս, այնուամենայնիւ նրան ծանր էր մտածել, որ այդ ժամանակ բոլոր հարուստ ու գողտրիկ պարիզուհիները զբօսնում են ծովափերում իրանց բացգոյն հովանոցների ստուերում և իրանց ճանապարհորդութիւնը մի տեսակ պատրուակ են դարձնում հազար ու մի նոր ու մտացածին բաների և տարօրինակ ու համարձակ մօդաների համար, որոնք կանանց հնարաւորութիւն են տալիս ցոյց տալու, որ իրանք գեղեցիկ ազգեր ունեն և սեփական, ոչ կեղծ երկար ու գանգուր չափանակագոյն մագեր։

Ծովային լողարաններ։ Այդ անկարելի էր։ Ռիսէրը չէր կարող բացակայել։

Ամարանոց առնել։ Դեռ միջոցներ չունէին։

Սիրականը պատրաստ էր ի հարկէ ամենամեծ ուրախութեամբ կատարել Սիդօնի այդ նոր քամահանքը, բայց ամարանոցը չէ կարելի թագցնել մի ապարանջանի, մի քաշմիրի շալի նման։ Պէտք էր այնպէս անել, որ ամուսինը ընդունէր այդ ըն-

ծանա Հեշտ բան չէր այդ, սակայն Ռիսլէրի հետ կարելի էր փորձել:

Հողը պատրաստելու համար Սիդօսին անընդհատ խօսում էր, թէ վատ չէր լինի մի փոքրիկ, ոչ շատ թանկ ամառանոց ունենալ Պարիզի մօտերքը: Ռիսլէրը լսում էր ժպտալով: Նա արդէն տանջւում էր սեփականատիրութեան պահանջով, որ սկըսւում և զարգանում է մարդու մէջ հարստութեան հետ միասին, և նրա երեակայութեան մէջ պատկերանում էին բարձրահասակ խոտեր և գեղեցիկ պտուղներով լի այգիներ, սակայն, խոհեմ լինելով, նա ասում էր.

— Կը տեսնենք... կը տեսնենք... Սպասենք տարեկերջին: Տարեկերջին, այսինքն հաշուեկշռին: Հաշուեկշիռ:

Մոգական խօսք է այդ: Ամբողջ տարին մարդիկ գլխապատառ առաջ են ընթանում գործերի մրրիկի մէջ: Փողը ներս է մտնում, դուրս է գալիս, ձեռքէ ձեռք է անցնում, նոր փող է ներս բերւում, չաղ է անցնում, և առևտրական տան հարստութիւնը, իբրև մի փայլուն ու անկախելի յարաշարժ օձ, երկարանում է, կարճանում, մեծանում, փոքրանում, այնպէս որ անկարելի է դադարիս կազմել նրա վիճակի մասին նախ քան հանգստի բռնկէ: Միայն հաշուեկշռի միջոցին կարելի է իմանալ գործերի դրութիւնը և այն թէ արդեօք այդ տարին, որ յաջողակ էր թւում, յաջողակ է իսկապէս:

Ընդհանրապէս, հաշուեկշիռը պատրաստւում է գեկտեմբերի վերջերքին, Ծննդեան տօնի *) կամ Նոր տարուայ օրից մի քիչ առաջ: Այդ ժամանակ գործարանի ծառայողները շատ ուշ են վերջացնում պարապմունքները, որովհետև հաշուեկշիռը աւելորդ աշխատանք է պահանջում: Ամբողջ առևտրական տունը ոտքի վրայ է լինում: Լամպերը, որոնք գրասենեակներում վառուած են մնում նրանց փակուելուց երկար ժամանակ անցած, կարծես նոյնպէս մասնակցում են տօնային տրամադրութեանը, որով համակուած է լինում տարուայ այդ վերջին շաբաթը, երբ այնքան պատուհաններ լուսաւորւում են ընտանեկան երեկոյթների միջոցին: Մինչև ամենաանշան ծառայողը, ամենքը հետաքրքրւում են հաշուեկշռի հետևանքներով: Նոր տարուայ պարզեցատրութիւնները և ոռճկի աւելացումը կախուած են լինելու այդ երանելի թուանշանից: Այնպէս որ այն միջոցին, երբ քննւում են հարուստ գործարանի անագին շահերը, հինգերորդ

*) Ներոպական երկիրներում Քրիստոսի ծնունդը տօնում են գեկտեմբերի 25-ին:

յարկերում կամ քաղաքի շրջակայքում գտնուող մանր բնակարաններում՝ ծառայողների կանայք, երեխաները, ծեր ծնողները իրար հետ խօսում են հաշուեկշիռի մասին, որի հետևանքը զգալիք տայ իրան կամ տնտեսած փողերի կրկնապատկութեամբ կամ թէ որ և է առքով, որ երկար ժամանակ յետաձգւում էր և այժմ վերջապէս հնարաւոր է դառնում պարգևատրութեան շնորհիւ:

Ֆրոմօն կրտսերի և Ռիսէր աւագի գործարանում այդ ժամանակ Սիգիզմունդ Պլանուսը կատարեալ աստուած է ամենքի համար և նրա փոքրիկ վանդակապատը՝ սրբութիւն սրբոց, ուր աքնում են բոլոր գործակատարները: Նիրհած գործարանի լուծեան մէջ չխշխալով դառնում են ահագին հաշուեկրքերի ծանր էջերը. բարձրաձայն արտասանւում են զանազան անուններ և առիթ են տալիս քրքրելու ուրիշ գրքեր: Գրիչները ճոճուում են: Ծերունի գանձապահը, շրջապատուած իր օգնականներով, բազմադրաղ և ահարկու կերպարանք է ստացել: Ժամանակ առ ժամանակ Ֆրոմօն կրտսերը, կառքը նստելուց առաջ, մտնում է ներս, սիգարը բերնին, ձեռնոցները հագին, բոլորովին պատրաստ՝ Նա կամաց-կամաց, ոտների ծայրի վրայ գալիս է և, կռանալով վանդակապատի վրայով, հարցնում.

— Հը՞... աչո՞ղ է գնում:

Սիգիզմունդը միմութում է և երիտասարդ գործարանատէրը հեռանում է, չը համարձակուելով այլ ևս հարց տալ: Գանձապահի դէմքից նա իսկոյն գուշակում է, որ բարի համբաւ չի տակու:

Սրգարեւ, յեղափոխութեան տարիներից ի վեր, երբ մարդիկ իրար կոտորում էին գործարանի բակերում, երբէք Ֆրոմօնների առևտրական տանը չէր տեսնուած այդպիսի ողորմելի հաշուեկշիռ: Մուտքը և ելքը հաւասար էին գալիս: Ընդհանուր ծախսերը կլանել էին բոլոր եկամուտները, և դեռ Ֆրոմօն կրտսերը մեծ գումարներ էր պարտք մնում դրամարկին: Պէտք էր տեսնել ծեր Պլանուսի վնաս կերպարանքը, երբ դեկտեմբերի 31-ին նա բարձրանում էր վերև ներկայացնելու ժօրժին իր հաշիւները:

Ժօրժը շատ ուրախ լսեց հաշիւների հետևանքը: Բան չը կայ, ապագայում գործը աւելի յաջողակ կ'երթայ: Եւ գանձապահի տրամադրութիւնը տեղը բերելու համար, արտակարգ պարգևատրութիւն տուեց նրան, հազար ֆրանկ, մինչդեռ առաջ հինգ հարիւր ֆրանկ էր տալիս հօրեղբայրը: Բոլորին էլ բաժին հասաւ այդ մեծահոգութիւնից, և ընդհանուր գոհունակութեան մէջ չուտով մոռացուեց տարեկան ողորմելի հաշուեկշիռը: Ինչ վերաբերում է Ռիսէրին, ժօրժը իր վրայ վերցրեց նրան

գործերի դրութեան հետ ծանօթացնելու պարտականութիւնը:

Մտնելով իր առևտրակցի փոքրիկ առանձնասենեակը, ուր, ինչպէս առհասարակ արհեստանոցներում, պատուհանը վերևից էր և լոյսը ուղղահայեաց ընկնում էր հնարիչի ծրագիրների վրայ, Ֆրոմօն կրտսերը մի րոպէ տատանումն, ամօթ և խղճահարութիւն զգաց այն բանից, ինչ որ անելու էր:

Ռիսէրը, դռան ձայնը լսելով երեսը շուռ տուեց և ուրախ-ուրախ բացականչեց.

— Ծօրչ, Ծօրչ, սիրելի բարեկամս... Համարեա գտած վերջացած է մեր Տալագրիչը... Մի քանի մանր մոնչր բաներ են մնացել... Բայց այդ ոչինչ. այժմ ես վստահ եմ յաջողութեան վրայ... Կը տեսնէք... Կը տեսնէք... Էլ այժմ որքան ուզում են, թող մրցեն մեզ հետ Պրոչասօնները... Ռիսէրեան տալագրիչով մենք կը յաղթենք բոլոր մրցորդներին...

— Կեցցէք, ընկերս, պատասխանեց Ֆրոմօն կրտսերը... Այդ տալագայի բան է. իսկ ներկայի մասին չէք էլ մտածում: Հապա մեր հաշուեկէիւրը...

— Ճիշտ էէ: Մաքիցս բոլորովին ընկել էր... Շատ էլ փայլուն չի, չէ:

Նա ասում էր այդ, նայելով փոքր ինչ յուզուած ու չփութուած ժօրժի երեսին:

Ժօրժը պատասխանեց.

— Ոչ, ոչ, շատ փայլուն է, ընդհակառակը: Մենք տեղիք ունենք գոհ լինելու, մանաւանդ առաջին տարուայ համար... Իւրաքանչիւրս քառասուն հազար ֆրանկ շահ ենք ստացել: Եւ որովհետեւ մտածեցի, թէ գուցէ փողի կարիք ունենաք ձեր կնոջ համար կաղանդէք առնելու...

Ձը համարձակելով նայել այդ ազնիւ մարդու երեսին, որին նա խաբում էր այդպէս, Ֆրոմօն կրտսերը մի կապոց չէքեր ու արժէտոմսեր դրեց սեղանի վրայ:

Ռիսէր աւագը յուզուեց մի րոպէ: Այդքան փող միմիայն իրան: Նա իսկոյն մտածեց Ֆրոմօնների մեծահոգութեան մասին, որոնք իրան մարդ էին շինել, և յետոյ փոքրիկ Սիդօնիի մասին և նրա այն ցանկութեան մասին, որ նա այնքան յաճախ յայտնում էր և որ ինքը այժմ կարող էր կատարել:

Արտասունքն աչքերին և բարի ժպիտը չրթունքներին նա մեկնեց երկու ձեռքը իր ընկերակցին.

— Ո՛րքան գոհ եմ ես... Ո՛րքան գոհ եմ ես...

Այդ նրա սովորական խօսքն էր հանդիսաւոր դէպքերում: Յետոյ ցոյց տալով իր առաջը դրուած կապոցը ու թեթև կեր-

պով թերթելով արժէտումները, որոնք այնքան հեշտութեամբ թե
են առնում ու թռչում մարդու ձեռքից.

— Գիտէ՞ք ինչ բան է այս, ասաց նա ժորժին յաղթական
դէմքով... Սիգօնիի ամարանոցն է այս:

Ա՛յ թէ այ:

VII

Մ Ի Ն Ա Մ Ա Կ

Ֆրանսիական ընկերութեան ինժեներ պ. Ֆրանց Ռիսլէրին:
Իսմայիլիա (Եգիպտոս)

Ֆրանց, որդեակս, ծերունի Սիգիզմունդն է քեզ նամակ
գրողը: Եթէ աւելի լաւ կարողանայի արտայայտել մտքերս
թղթի վրայ, շատ երկար բաներ պէտք է պատմէի քեզ: Բայց
այս անիծած ֆրանսերէնը շատ դժուար լեզու է և թուանշան-
ների աշխարհից դուրս ոչինչ չարժի Սիգիզմունդ Պլանուսը:
Ուստի, իսկոյն եթէ կ'ասեմ քեզ, թէ ինչու՞մն է բանը:

Եղբորդ տանը շատ վատ բաներ են անց կենում: Կիներ
նրան դաւաճանում է նրա ընկերակցի հետ: Նա ծիծաղելի է
դարձրել իր մարդուն, և, եթէ այսպէս շարունակուի, այն-
տեղ կը հասցնի, որ կը սկսեն սրիկայ համարել նրան... Լսի՛ր, իմ
փոքրիկ Ֆրանց, պէտք է իսկոյն եթէ վեր կենաս գաս: Միայն
դու կարող ես խօսել Ռիսլէրի հետ ու աչքերը բանալ այդ Սի-
գօնիի վերաբերմամբ: Մեզնից ոչ զքի նա չի հաւատար: Շուտով
արձակուրդ խնդրիր ու եկ:

Գիտեմ, որ հաց վաստակելու, ապագայ յաջողացնելու վրայ
ես այդտեղ. բայց ազնիւ մարդս ամեն բանից վեր պէտք է դա-
սի իր ծնողներից ժառանգած անուան պատիւը: Ուրեմն լաւ ի-
մացիր, որ եթէ իսկոյն եթէ չը գաս, շուտով այնպիսի բոպէ
կը հասնի, երբ Ռիսլէր անունը այն աստիճան խայտառակուած
կը լինի, որ դու այլ ևս չես համարձակիլ կրել նրան:

Սիգիզմունդ Պլանուս,

գանձապահ:

Թարգմ. Տ. ՅՈՎՀԱՆՆԻՍԵԱՆ

(Կը ցարռակուի)